

KUDÜS DEYRUSSULTAN MANASTIRI'NDA HABEŞLİLERİN VE MİSİR KIPTİLERİNİN DİNÎ-SİYASÎ NÜFUZ MÜCADELESİ

İlhami Yurdakul*

Özet

Hız. İsa'nın çarmıha gerilip şehir dışına yürütülürken son defa düştüğü yer, hac ayini sırasında, dokuzuncu durak olarak kullanılmaktadır. Bu durakta Kamame Kilisesi'nin çatısının bir kısmında, Sainte-Helena Ermeni Kilisesi'nin üstünde Habeşliler ile Kıptilerin anlaşmazlığına sahne olan Deyrussultan (Deir el Sultan/Deir es Sultan) bulunur. Deyrussultan, küçük inziva odalarından müteşekkil bir yerdir. Habeş ve Kıptilerin arasında oldukça ilginç, şiddetli ve renkli bir mücadelenin konusu olan Deyrussultan meselesinin çözümü, tarihî derinlikleri bulunan ve bin yıllara dayanan bir hikâyenin anlaşılmasına bağlıdır. Ancak bu çalışmada da görüleceği gibi Deyrussultan Manastırı meselesi hâlâ iki tarafı da tatmin edecek bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Habeş, Kıpti, Deyrussultan, Kudüs, Manastır, Kamame, Kilisesi

STRUGGLE FOR RELIGIOUS-POLITICAL INFLUENCE BETWEEN ABYSSINIANS AND COPTS AT DEIR EL SULTAN MONASTERY IN JERUSALEM

Abstract

The area where Christ fell after he was crucified and forced to walk for miles is used as ninth pause during pilgrimage ritual. Deyrussultan (Deir el Sultan/Deir es Sultan) where a conflict between Abyssinians and Copts occurred is located in this pause. Deyrussultan is composed of small reclusion places. The matter of Deyrussultan, an interesting and severe struggle between Abyssinians and Copts can be comprehended by analyzing its historical depths. As it can be seen in this study a satisfactory solution for the matter of Deyrussultan Monastery for both parties cannot be found.

Keywords: Abyssinians, Copts, Jerusalem, Deir es Sultan, Monastery, Kamame, Church.

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ilhami.yurdakul@bilecik.edu.tr.

Giriş

Osmanlıların “Şerefli” olarak nitelendirdiği Kudüs (*Kudüs-i Şerif*); sahip olduğu kutsal mekânları ve her üç semavi din açısından da mukaddes sayılması nedeniyle yüzyıllardır savaflara ve kavgalara konu olduğu gibi, Hıristiyanlığın kendi bünyesindeki farklı mezhep ve topluluklar arasında da ilginç mücadelelere sahne olmuştur. Makalemiz de, Habeşliler ile Mısır Kıptilerinin tarafları olduğu bu türden bir mücadeleyi ele almaktadır.

Dinler ve mezhepler tarihi açısından bakıldığında Hıristiyanlık; Roma veya Latin Kilisesi de denilen Katolik (1054); Bizans Kilisesi, İstanbul Kilisesi veya Doğu Kilisesi denilen Ortodoks (1054) ve Protestan şeklinde üç büyük kiliseye ayrılmıştır. Bu kiliseler de belli bir düzen ve hiyerarşi içinde daha alt kiliselere bölünmüştür. Hıristiyanlığın ana akımlarından biri olan Ortodoks Hıristiyanlık; Rum Patrikhanesi, Rus Patrikhanesi ve Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'nin yanı sıra Bulgar, Sırp, Romen, Ermeni, Gürcü, Süryani, Nesturi, Kıpti, Melkit ve Habeş kiliselerini de içinde barındırır. Hatta ayin ve ibadetleri birbirinin aynı olan Ermeni, Süryani ve Kıpti kiliseleri bile belli bir hiyerarşi ve düzenle birbirinden ayrılır.

Hıristiyan dünyasının en önemli kutsal merkezleriyle en fazla Hıristiyan nüfusu barındıran İslam ülkelerinden biri olan Osmanlı Devleti, Ortodoks kiliselerini iki gruba ayırmıştı. Bunlardan birincisi Rum Ortodoks, ikincisi de Gregoryen Ermeni Kilisesi idi. Bu iki kiliseden Rum kilisesi statü bakımından önde olmasına rağmen Ermeniler sahte ferman temin ederek ayinlerde Rumlarla eşit ve önde olma iddiasında bulunmuşlar, ancak buna muvaffak olamamıştır. Ermeni kilisesi, Rum kilisesine bağlı olan ve yamak tabir edilen diğer kiliselerden Süryani, Habeş ve Kıpti kiliseleri üzerinde de hamilik iddiasını tarih boyunca sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmed'in Rum ve Ermeni kiliselerine tanıdığı imtiyazlar ondan sonra gelen padişahlar tarafından da korundu. Yavuz Sultan Selim, Rum ve Ermeni Patriklerine verdiği fermanları Halife Ömer ve Selahaddin-i Eyyübi'nin verdiği ahidnamelerde belirlenen esaslara dayandırdı. Kanunî Sultan Süleyman ve diğer sultanlar da zaman zaman bu fermanları yenilediler. Kiliseler arası anlaşmazlıklar ise kadıaskerlerin huzurunda görüşülüp kadim fermanlara atıflar yapılarak karara bağlanırdı.

Kamame (Kıyamet/Doğuş) Kilisesi'nin bir parçası olup Habeş ve Kıptilerin arasında dava konusu olan Deyrussultan manastırı meselesinin çözümü ise tarihî derinlikleri bulunan ve bin yıllara dayanan bir hikâyenin anlaşılmasına bağlıdır. Bu çalışmanın sonunda vereceğimiz 3 Aralık 1907 tarihli raporda konunun tüm detayları resmî kayıtlara atıflar yapılmak suretiyle izah edilmiştir. Bu manastır kaynaklarda “*Dârussultan*”, “*Deir es Sultan*”, “*Deir el Sultan*” ve “*Deyrû's-saltana*” şeklinde farklı biçimlerde yazılmakta ve kullanılmaktadır¹. Ancak biz Osmanlı arşiv kayıtlarında yaygın olarak kullanıldığı gibi “*Deyrussultan*” şeklindeki yazılış ve okunuşunu tercih ettik. Bugün hâlâ iki tarafı da tatmin edecek bir çözüme kavuşturulamamış olan Deyrussultan Manastırı meselesine dair bu kısa izahtan sonra şimdi konunun detaylarına geçebiliriz.

1. Deyrussultan Manastırı'nda Habeş ve Kıpti Mücadelesinin Ortaya Çıkış Süreci (1820-1863)

Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin temsil edildiği ve her bir sahnenin bir durak kabul edildiği 15 durakta hac vazifesi icra edilir². İşte bu duraklardan dokuzuncu durak Habeşliler ve Kıptilerin anlaşmazlığına sahne olan alandır. Bu durak Kamame Kilisesi'nin

¹ Bu farklı yazılış ve okunuşlar için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1325 Za-12; Catherine Nicault, *Kudüs 1850-1948*, İstanbul 2001, s. 169-170; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 163-174; <https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem/the-issue-with-deir-el-sultan>.

² “*Kilise âdeti gereğince bir Hıristiyan her hangi bir cinayetten ve öldürme olayından dolayı kefarete mecbur olduğu zaman tövbe için uzak yerlerdeki mübarek mahallerden birine mesela Roma'ya Sen Jak dö Kompostel'e, Kudüs'e gönderilirdi. Bundan maksad nefsi zora koşarak istiğfar etmekten ibaretti. Bu mukaddes mahaller içinde en muhteremi de Hz. İsa'nın mezarıdır. Bu mezarı ziyaret etmek bütün günahlardan sıyrılmak için en müessir bir çare idi*”. Ahmet Refik Altınay, *Haçlılar (1095-1291)*, (haz. Güray Kırpık), İstanbul 2007, s. 30-32.

çatısındadır ve Hz. İsa'nın çarmıhla şehir dışına yürütülürken son kez düştüğü noktadır³.

Haçlı seferlerinden sonra Kamame Kilisesi'nde iki büyük tamirattan birincisi 1555 yılında Fransiskanlar tarafından yapıldı. Bu restorasyon sırasında yapılan tamirat kilisenin ana yapısını belirlemiştir. Kamame Kilisesi'nin bir parçası olan Deyrussultan ise, Kıptilerin St. Antony Manastırı'ndan kutsal mezara (*Holy Sepulchre*) gidebilmek için kullandıkları yol üzerinde olduğu için oldukça önemli bir mekândı. XVII. yüzyıla kadar bu manastır Kıptilerin kontrolünde idi. Bu yüzyılda Habeşliler, Kudüs'te özel hizmetler için vergi vermeyince yerlerini Rum ve Ermenilere kaptırdı⁴. 1767 yılında Osmanlı Devleti, kutsal mekanlarda mevcut halin muhafazası anlamına gelen ilk statüko fermanını ilan etti. Buna göre Kamame Kilisesi'nde Hıristiyan mezheplerin hak ve görevleri belirlendi. Evliya Çelebi de Kudüs'te Kamame Kilisesi'nin büyük kubbesinin kible tarafında kalan kısmından Rumlar, kilisenin büyük kapısı tarafından Frenkler, kubbenin kuzey kısmından da Ermenilerin sorumlu olduğunu, ancak statü bakımından Rumların Hz. Ömer devrinde aldıkları ahidname gereğince üstün olduklarını vurgulamıştır⁵.

1808 yılında Kamame Kilisesi'nde meydana gelen bir yangın yüzünden Kutsal Mezar ve çatının bir kısmı tahrip olmuştu. Bunun üzerine kilisede 1808-1810 yıllarında kapsamlı bir tamirat yapıldı. Bu tamiratın yapımına dair yetki fermanını Rum Ortodoks cemaati aldı ve buna dayanarak restorasyonu tamamladı. Ancak Rumlar, Haçlılar

³ “Dış gözlemciler için en şiddetli, hatta en renkli anlaşmazlıklar, Hz. İsa'nın Mukaddes Kabri'ndeki Sainte-Helena Ermeni kilisesinin üstünde bulunan çadır olan Deir el Sultan'ın aidiyeti konusunda Mısır Kıptileri ile Etiyopya Habeşlilerini karşı karşıya getiren ve binanın damına kadar çıkan keşişlerin arasında cereyan eden dönemsel kavgalardır. Söz konusu damda bir kulübede barınan birkaç keşişle temsil edilen Etiyopya Habeşlileri en kısmetsizler gibi görünmektedir”. Catherine Nicault, *Kudüs 1850-1948*, s. 169-170.

⁴ <https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem//the-issue-with-deir-el-sultan>.

⁵ Davut Kılıç, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ermeniler ve Kutsal Mekânları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış 2011), s. 112.

döneminde ve 1555 yılında Fransisken (Latin) restorasyonu sırasında eklenmiş olan pek çok Romanesk izleri kaldırdı. Onun yerine Osmanlı kilise mimarisine egemen olan Barok Mimari tarzıyla kiliseyi yeniden şekillendirdi. Bu yüzden çoğu Katolik bu restorasyonu Kamame Kilisesi'nin başına gelen en büyük felaketlerden sayarlar. Bu tamirat sonrası Rum Ortodoksları ile Latinler arasındaki çatışmalar hız kazandı⁶. Ermenilerin şikâyet ve itirazları üzerine Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri ile şeyhülislam, Darphane-i amire nazırı, nakibüleşraf, fetva emini, reisülküttap, şehremini, Divan-ı Hümayun beylikçisi ve amedcisinden oluşan bir heyet iki tarafın da iddialarını ve şahitlerini dinledikten sonra tamirat hakkının padişahın emrine ait konulardan olduğu ve bu defa tamiratın Rumlara verildiği bir kez daha tekrarlandı. Bu durumun müstakil ve müşterek alanların statüsünü değiştirmeyeceği de ilave edildi (4-14 Ocak 1813). Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Habeşliler, yerlerini Rum ve Ermenilere kaptırdıktan sonra Deyrussultan'da misafir olarak yaşamışlardı. Büyük yangın sonrası Kamame Kilisesi'nin ve manastırın tamiri gerektiği zaman ise Habeşlilerin bu odaları boşaltmaları gerekmişti⁷.

Bu tahliye ve tamirat sonrasında Habeşliler de bu manastırı nasıl kontrol edebileceklerini araştırmaya başlamışlardı. 1850 yılında Habeşliler manastırın anahtarlarını bir şekilde elde etmişlerdi. 1851 yılında ise Kıptilerin Osmanlı makamlarına müracaatları üzerine manastırın anahtarlarının Kıptilere aidiyeti tasdik edilmişti. 1852 yılında Sultan Abdülmecid'in fermanıyla Kudüs'teki Bi'setü'l-İsa/Kutsal Mezar ile Beytüllahim/Doğuş Bazilikası ve Mağarası gibi kutsal mekânlara giriş ve ayınlar ile en basit temizlik işlerinin bile kadim kayıtlara uygun olmaması halinde kabul edilmeyeceği karara bağlandı. Osmanlı padişahının mevcut halin devamını öngören fermanı, statükonun devamını ön görüyordu ve bu karar konuyla alakalı devlet

⁶ 25 Nisan-5 Mayıs 1809 (Fi Evasıt-ı Ra 1224) tarihinde Kamame Kilisesi, Osmanlı Devleti tarafından atanan bir mübaşir marifetiyle tamir edildi. Nemçelilerin kutsal mekânları ziyaretlerine engel olunmaması Kudüs Mollasına gönderilen bir hükümle emredildi. BOA, Cevdet Hariciye (İ. HR.),nr. 7690.

⁷ <https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem//the-issue-with-deir-el-sultan>.

ve toplumlar tarafından da benimsenmişti⁸. Ancak bu da problem ve çatışmaların önlenmesine çare olamamıştır. Kutsal yerler (*Makamât-ı Mübâreke*) meselesi görünüşte 1847 yılında, Hz. İsa'nın doğduğu yer olan "*Beytüllahim*" denilen yerdeki gümüş yıldızın kaybolması ile başladı. Katolik ve Ortodokslar yıldızın kaybolmasından birbirlerini sorumlu tuttu. Siyasi çıkar sağlamayı amaçlayan Rusya ile Fransa, İngiltere ve Avusturya gibi devletlerin müdahaleleri üzerine bir netice alınamayınca da Kırım Savaşı yaşandı (1853-1856)⁹.

1852 tarihli statüko fermanından önce Osmanlı Devleti öncelikli olarak Kudüs'te yapacakları incelemenin neticelenmesine kadar hiçbir eşyanın yerinden oynatılmamasına karar verdi. Bu sırada Kamame Kilisesi'nin penceresinde bir Ermeni hizmetlisi temizlik yapıyordu. Bu temizlik çalışmasının pencereyi silmek için kullandığı merdiveni yerinden kaldırıp kaldıramayacağı tartışma konusu oldu. Tartışma sonunda merdivenin statüko fermanı gereğince yerinden oynatılmamasına karar verildi. İlginçtir ki, statüko fermanından sonra da bu ahşap merdiven yerinden kaldırılmadı ve hâlâ kilisenin cephesindeki pencerede durmakta ve statüko merdiveni olarak adlandırılmaktadır. Osmanlıların meseleyi dondurmak amacıyla daha önce önerdikleri 1852 tarihli statüko belgesi önce Paris Antlaşması'nda (1856), sonra da 93 Harbi akabinde imzalanan Berlin Antlaşması'yla (1878) teyit edildi¹⁰. Ancak,

⁸ Catherine Nicault, *Kudüs 1850-1948*, s. 163.

⁹ Ş. Tufan Buzpınar, "Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Kırım Harbi", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) Bildiriler (22-23 Mayıs 2006)*, İstanbul 2007, s. 186. Makamât-ı Mübareke meselesi, Kırım savaşının görünürdeki sebebi gibi gözükse de gerçek veya belirleyici sebebi değildir (*Aynı makale*, s. 187). 1844 yılında Fransa ve Osmanlı hükümetlerinin Kamame Kilisesi'nin tamirine dair müzakereleri için bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1954, s. 583-587.

¹⁰ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, s. 341-353; 403-424. Kudüs'te bulunan kutsal mekanlar hakkında Osmanlı Devleti ile ilgili devletlerin resmi yazışmaları için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, I, s. 229-370.

statüko hükmü her anlaşmazlık sonunda önemli bir argüman olarak kullanılmasına rağmen kiliseler arası kavga ve anlaşmazlıklar bitmedi¹¹.

2. Deyrussultan Manastırı'nda Habeş ve Kıpti Mücadelesinin Yargıya Taşınması (1863-1899)

1863 yılında Habeşlilerin manastırı yeniden ele geçirme teşebbüsleri karşısında Kıptilerin Osmanlı makamlarına müracaatı üzerine manastırın aidiyeti tekrar araştırıldı. 1863 yılı Kasım ayında da Osmanlı Hariciye Nazırı tarafından Kudüs'ün idaresine dair bir hüküm yayınlandı. Bu hükümlerle Mişhel ve Dört Hayvanlar şapellerinin anahtarlarının Kıptilere verilme kararı tekrarlandı¹². Bununla beraber Kudüs mutasarrıflığından gelen 26 Ağustos 1863 (11 Rebiülevvel 1280) tarihli yazıda, Kıptiler ile Habeşliler arasında ihtilaf konusu olan anahtarların Kıptilere aidiyeti mükerreren icra olunan şer'î ve nizamî incelemeler neticesinde tahakkuk etmişti. Buna göre anahtarlardan sehven Habeşlilerin eline geçmiş olan bir adedinin Kıpti Matranı'na teslimi Habeşlilere tembih olunmuştu. Habeşlilerin anahtarı teslim etmemeleri üzerine manastırın eski kilidi değiştirilmiş ve yeni bir kilit takılarak yeni anahtarı da Kıpti Matranı'nın vekiline teslim olunmuştu¹³.

1873 yılında Kudüs Şer'îye Mahkemesi, Deyrussultan Manastırı'nın Kıptilere ait olduğuna karar verdi. Bu karardan yaklaşık 9 yıl sonra ise Habeşliler Kudüs dışında 22'şer metre uzunluk, genişlik ve yüksekliğinde, kare planlı bir kilise inşası için izin istediler (6 Mayıs 1882/17 Cemaziyelahir 1299). Osmanlı Devleti tarafından inşasına izin verilen kilisenin açılışı 19 Haziran 1886 tarihinde yapıldı. Kilisenin yapımına verilen izin, Osmanlı-Habeşistan ilişkilerinin geliştirilmesi için önemli bir adım oldu.

Habeşistan Kralı IV. Yohannes'in (1871-1889) 1889 yılında ölümü üzerine II. Menelik (1889-1913) Habeşistan İmparatoru oldu. II.

¹¹ Catherine Nicault, *Kudüs 1850-1948*, s. 177.

¹² <https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem//the-issue-with-deir-el-sultan>.

¹³ BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1323 S-8.

Menelik, aynı yıl içinde II. Abdülhamid'e bir elçi heyetiyle mektup ve hediyeler gönderdi. II. Menelik, mektubunda Kudüs'te Habeşlilere ait dini mekânlarla ilgili gelişmelerden duyduğu memnuniyeti ve Habeşistan'daki Müslümanların tam bir serbestlik içinde ibadetlerini yerine getirdiklerini bildirdi. Böylece, Osmanlı Devleti ile Habeşistan arasında doğrudan diplomatik ilişkiler başladığı gibi karşılıklı gönderilen elçiler, mektuplar ve hediyeler de II. Menelik ve II. Abdülhamid arasındaki dostluğun başlangıcı oldu. II. Menelik'in ikinci elçi heyeti 18 Ağustos 1897 (19 Rebiülevvel 1315) tarihinde İstanbul'a geldi. Habeşistan imparatoru, ülkesindeki Müslümanların Hıristiyan tebaa ile eşit haklara sahip olarak serbestçe yaşamalarına müsaade edildiğine dair bir belgeyi de tasdik ederek gönderdi. İslam birliği siyasetini tatbik çalışan II. Abdülhamid de hilâfetin dinî-siyasî nüfuzunun bir gereği olarak bundan duyduğu memnuniyeti ilettili. Ayrıca Habeşistan hâkimiyetine giren Müslüman Harar Emirliği (1883-1890) idarecilerine de nişanlar gönderdi¹⁴.

II. Menelik Ağustos/Eylül 1897 (Rebiülevvel 1315) tarihli mektubunda; Kutsal haç'ın bulunduğu mağara mahallinde dört yüzyıldan bu yana Habeş rahipleri tarafından meskûn birtakım hanelerin olduğu, ancak 1861 yılında Kıptilerin bu mahalle gidilecek kapının anahtarını bir desiseyle elde ettikleri ve şimdi bu anahtarı Habeşlilere geri iade etmediklerini iddia etti. Ayrıca Kıptilerin Habeşlileri her zaman orada hapsettikleri, Habeşlilerin soğuktan pek ziyade sıkıntı çektikleri ve Kudüs belediyesine verilecek bir plan üzere ikametlerine mahsus ancak kilise olmayacak *"ebniye-i hafife inşasını"* arzu ettiklerini dile getirdi. Kıptilerin gasp ettiği iddia edilen yerler, Kamame Kilisesi'nin yanında bulunan Kamame'de bekçiler tarafından işgal edilen iki oda, bir kilise ile müştemilatı ve Kutsal Hac Kilisesi mağarası mahalline açılan Kamame'nin ikinci katındaki kapı şeklinde izah edildi.

II. Menelik'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise; *"Habeşlilerin gûya hâmeleri bulunan Ermeniler tarafından dûçâr edildikleri"* kötülüğün tarifinin mümkün olmadığı ve bundan sonra *"umur-ı*

¹⁴ İlhami Yurdakul, "II. Abdülhamid ile Habeşistan İmparatorunun Hediyeleri", *Hediye Kitabı*, (haz. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), İstanbul 2007, s. 83-94.

mezhebiyede” Kudüs’te Ermenilere bağlı olmamaları, kendileri için Habeş imparatoru tarafından seçilen bir vekilin “ *vesayat, cihaz, nikâh, tatlik ve defn-i emvat*” hususlarını görme salahiyetinin Osmanlı memurları tarafından resmen tanınması idi. II. Menelik mezhebe ait olmayan konular için ise Kudüs suru dışında bulunan Habeş kiliseleriyle bunların arazisi içinde ifâ etmekte oldukları tekâliften muafiyet talep etti. Bu tekâlif yıllık yaklaşık 15-20 liradan ibaretti¹⁵.

Habeşistan İmparatoru Yuda II. Menelik, 3 Temmuz 1899 tarihli ve II. Abdülhamid’e hitaben “*çok muhterem dostumuz*” başlıklı bir mektup daha gönderdi. II. Menelik, bu mektubunda Kudüs meselesinden dolayı yaptıkları müracaatlar nedeniyle padişaha çok rahatsızlık verdiklerini, bu konu üzerinde görüşmelerde bulunmak üzere tam bir salahiyet ile Dedjatch Machacha’yı gönderdiğini, şimdiye kadar Kudüs’teki işlerini padişahın yardımcılarıyla yürüttüklerini, Deyrussultan kapısını bu sayede açabildiklerini ve şimdi ise ellerinde Ömer bin Hattab ve Sultan Selim’in birer fermanı olduğunu bildirdi. Ayrıca Kıptiler ve Ermeniler, “*sultan tarafından Habeşlilere imtiyazlar bahş etmek suretiyle gösterilen teveccühün fermanlara istinad etmediğini şimdiye kadar iddia etmekte idiler halbuki bugün biz fermanlara sahibiz onlarda ise böyle bir şey yok*” şeklinde konuyu izah ederek padişaha duayla mektubunu tamamladı¹⁶.

Böylece II. Menelik’in 1889 yılında iktidarı devralmasıyla iki ülke arasında başlayan ilişkiler onuncu yılına girdi (1899). Kudüs’teki Habeş ve Kıptilerin Deyrussultan meselesi ise iki ülkenin en sıcak gündem maddesi oldu. Bu vesileyle bundan sonra da II. Menelik ve II. Abdülhamid’in arasında hediyeleşme ve mektuplaşmalar devam etti. Aşağıda ayrıntıları görüleceği üzere, Habeşliler ile Kıptiler arasındaki tarihi rekabetten kaynaklanan anlaşmazlıklar, XX. Yüzyılın başlarında da etkisini gösterecektir.

3. Deyrüssultan Manastırı’da Habeşliler ve Kıptilerin “Anahtar” Davası (1905)

¹⁵ BOA., İrade Husûsi (İ. HUS.), nr. 1315 R-119.

¹⁶ BOA., Yıldız Perakende Arşivi-Nâme-i Hümayun (Y. PRK. NMH.), nr.8/1.

II. Menelik, Deyrussultan Manastırı meselesini kendi lehlerine çözebilmek için her türlü vasıtayı kullanıyordu. Öyle ki, konuyla ilgili devrin şeyhülislamının yardımlarını istemek için bir mektup da şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'ye gönderdi (13 Nisan 1905/7 Safer 1323). II. Menelik mektubunda, Hz. Muhammed zamanında başlayan iyi ilişkilerin hiç bozulmadığı, ülkelerine hicret edip burada yaşayan Müslümanların iyi muamele gördükleri ve istememeleri durumunda askerlik hizmetinden bile muaf tutulduklarını bildirdi. Hatta geçen seneden beri Ramazan ayında top atılmaya başlandığı ve Müslümanların çokluğu nedeniyle Ramazan'da namaz kılmaları için büyük bir meydanın tahsis edildiğini ilettili. Kudüs'te kadimden beri bulunan bazı mülklerinin İmparator Kostantin (Constantinus) ile Kraliçe Helen (Helena) zamanında kendilerine verildiğini ve o zamandan bu yana bu emlakın kendi tasarruflarında olduğunu ifade etti.

Habeşistan'ın Kudüs'e uzaklığı nedeniyle rahiplerinin günden güne azaldığı, Kıptilerin ayinlerinin Habeş ayinleriyle aynı olduğu gerekçesiyle Deyrussultan Manastırı'nın Habeş rahiplerinde bulunan anahtarlarını zabt ettikleri ve burayı istedikleri gibi açıp kapayarak Habeş rahiplerini adeta mahpus gibi tuttuklarını vurguladı. Nihayet şeyhülislamdan konuyu dikkatle ele alarak padişaha arz etmelerini rica etti. Şeyhülislam Cemalettin Efendi ise bir gün sonra kendisine gelen ve Babialı'de tercüme edilen mektubun Fransızca nüshası ile tercüme nüshasını ek olarak padişaha sunulmak üzere Babialı'ye gönderdi¹⁷.

Mektubun arzından dört gün sonra 17 Nisan 1905 (11 Safer 1323) tarihinde, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi konu hakkındaki görüşlerini sadarete arz etti. Şeyhülislam Cemalettin Efendi'ye göre Kudüs'te bulunan Deyrussultan Manastırı, Divan-ı Hümayun'dan verilen müzekkireden de anlaşıldığı üzere Habeşliler ile Kıptiler arasında ihtilafa sebep olan anahtarların Kıptilere aidiyeti şer'î mahkeme kararı ile tahakkuk etmişti. Bunun üzerine, Habeşlilerin eline sehven geçmiş

¹⁷ BOA., Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), nr. 273/44. 1 Mayıs 1905 tarihinde II. Menelik yine Deyrussultan meselesi nedeniyle göndereceği Meşâşa'yı İstanbul'a gönderdikleri ve her türlü konuda kendisine yardım edileceğine olan ümidini bir kez de Ecnebler teşrifatçısı Ferik Ahmed Paşa'ya yazdığı hususi mektubu ile bildirdi (BOA., Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD), nr. 26/24).

olan manastırın kapı anahtarlarından birinin Kıpti Matranı'na teslimi Habeşlilere tembih olunmuştu. Şimdi ise Meclis-i Vükelâ'da konu bir kez daha müzakere olunacaktı ve konu hakkındaki "*mutalâ'a-i şer'iyenin*" ne yolda olacağı 12 Nisan 1905 (6 Safer 1323) tarihli sadaret tezkiresiyle sorulmaktaydı. Şeyhülislam Cemalettin Efendi, konuyu huzur murafaa davalarının ön tetkiklerinin yapıldığı Meclis-i Tedkikat-ı Şer'îye'ye havale etti. Bu meclis tarafından yapılan incelemede Habeşlilerin taleplerinin reddine dair Kudüs Niyabet-i Şer'îyesi'nden verilen hükmün hilafını ispat eden şer'î bir delil olmadıkça bu kararın geçerli olacağına hükmedildi. Ancak konunun idareten tedkik ve hallinin Babialî'ye ait bir konu olduğu arz edildi¹⁸.

II. Menelik'in Şeyhülislam Cemalettin Efendi nezdindeki bu girişimine paralel olarak baş tercümanı ve hususi kâtibi Ato da II. Abdülhamid'e bir arz sundu. Burada da Habeşlilerin Deyrussultan hakkındaki görüşleri tekrar edildi. Bu kez ise Kıptilerin on iki sene önce Habeşlilere ait daireler ile kilisenin anahtarlarını birtakım "*vesait-i gayri meşrua*" ile zabt ederek bunları sebepsiz yere açıp kapamakta oldukları iddia edildi. Dolayısıyla Habeşliler, Habeş ruhbanının ikamet etmekte olduğu manastırın on iki sene önce Kıptiler tarafından gasp edilmiş olduğunu düşündükleri anahtarlarını talep etmekteydiler.

Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin vurgulandığı ve 11 Nisan 1905 (5 Safer 1323) tarihli Divan-ı Hümayun müzekkiresinde ifade edildiği üzere yapılan tahkikatlarda Habeşlilerin bu manastıra dair iddiaları hiçbir ferman ve resmî senede dayanmıyordu. Ellerinde bulunan 8-18 Şubat 1740 (Evasıt-ı Zilkade 1152) tarihli ferman ise Habeşliler ile Kıptiler arasında dava konusu olan mekânlar hakkında değil, Rumlar ile Ermeniler arasındaki "*hakk-ı takaddüm*" davasıyla ona dair bazı diğer hususlarla ilgiliydi. Hâlbuki Kıptilerin bu manastır üzerinde olan tasarrufları şer'îye mahkemelerinden verilen şer'î hüccetlere dayanıyordu. Bu nedenle Babialî tarafından da yapılacak bir şey yoktu. Bu konuda eskiden beri câri olagelen muamelenin muhafaza ve devamının gereği daha önce kararlaştırılmış ve ilgili yerlere bildirilmişti.

18 Nisan 1905 (5 Nisan 1321) tarihli Kudüs mutasarrıfından gelen telgrafnamede belirtildiği üzere "*Kudüs'deki müessesat-ı müştereki*

¹⁸ BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1323 S-8.

mezhebiyede cari olan statükonun Paris Konferansı'nda” da teyit edildiği gibi, Deyrussultan Manastırı'nın avlusuna açılan kapının anahtarının Kıptilerin elinde bulunması statüko ahkamından idi.¹⁹ Habeşlilerin elinde de bir anahtarın bulunması üzerine Kıptilerin şikayet ve şiddetli itirazı sebebiyle beş on gün sonra kararın iptaline ve Habeşlilerden anahtarın alınmasına mecbur olunmuştu. Bu nedenle, taraflar arasındaki ihtilafın hükümetin resmî müdahalesi olmaksızın ve statükoya halel gelmeksizin çözümü mümkün değildi. Çünkü söz konusu kapının açıldığı Deyrussultan Manastırı avlusu Habeşlilerin elinde idi. Habeşliler bu avlu üzerinde ufak kulübeler içinde ikamet etmekte, bunlardan birini mabet gibi kullanmakta ve ayin yapmaktaydılar. Bu yüzden bu kapının bir anahtarının da kendilerinde olması gerekebilirdi. Fakat statüko buna kesinlikle imkan vermiyordu. Habeşlilere bir anahtar verildiği takdirde Kıptiler de ölülerini –daha başka sorunlara yol açacak şekilde- bu manastırdan geçirmek gibi bazı haklar talep edeceklerdi.

Tüm bu gelişme ve yazışmalardan sonra konu, 20 Nisan 1905 (14 Safer 1323) tarihinde Meclis-i vükelâ'da görüşüldü. Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilerek hazırlanan karar mazbatası II. Abdülhamid'e arz edildi. Meclis-i Vükelâ'da, Habeşistan'da bulunan Müslümanların dini ibadetlerini yapabilmeleri için muhtaç oldukları mescit ve camilerde padişahın ismine hutbe okunacağından yeni bir cami inşası ve harap durumda bulunan bazı mescitlerin tamiratı için de yaklaşık 4 bin liranın Habeşistan Kralı II. Menelik'e gönderilmesi kararlaştırıldı.

Deyrussultan Manastırı'nın anahtarları ise, yapılan tahkikatlardan anlaşıldığı üzere eskiden beri Kıptilerin tasarrufunda idi. Hatta bu kilise, 22 Ağustos 1686 (17 Şevval 1098), 23 Nisan-3 Mayıs 1867 (Evasıt-ı Cemaziyelahir 1284), 16 Mart 1821 (11 Cemaziyelahir 1236) ve 19 Eylül 1863 (5 Rebiulevvel 1280) tarihlerinde Kudüs Şer'iyeye Mahkemesi'nden verilen hüccetler üzerine Kıptiler tarafından tamir olunmuştu. Hatta bir aralık Kıptiler ile Habeşliler arasında manastırın anahtarından dolayı meydana gelen münazaa üzerine mahkeme Kıptilerin “*subut-ı tasarrufiyelerine mebnî*” manastırın kilidi hükümet tarafından yenilenerek Kıptilere teslim edilmişti. Habeşlilerin taleplerinin bir

¹⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, s. 341-353.

belgeye dayanmadığı ve üstelik kendilerine daha önce bu tür cevapların verildiğine hükmedildi. Şimdi manastırın Kıptilerden alınıp Habeşlilere verilmesi mümkün değildi.

Yukarıda izah edildiği gibi, Şeyhülislam Cemalettin Efendi aksi ispat edilinceye kadar Kudüs Mahkemesi'nin mevcut kararının geçerli olduğu görüşünü bildirmişti. Kudüs Mutasarrıflığı da hükûmetin resmî müdahalesi ve statükonun muhafazasına dikkati çekmişti. Bu görüşler de dikkate alınarak Habeşlilerin anahtar taleplerine karşılık Kıptilerin ölülerini manastırdan geçirmeye dair bir arzularının olduğu ve iki taraf ile görüşülerek bir orta yol bulunması 21 Nisan 1905 (15 Safer 1323) tarihli irade ile mutasarrıflığa bildirildi²⁰.

Bu karardan da bir sonuç alınamamış olacak ki, İstanbul'a gelmek üzere Kudüs'e uğramış olan Habeş elçisi Maşaşa'nın Habeşliler lehine evrak temin etmek için çalıştığı 8 Eylül 1905 (8 Receb 1323) tarihinde II. Abdülhamid'e arz edildi. II. Abdülhamid 24 Eylül 1905 (15 Receb 1323) tarihinde Habeşistan'ın jeopolitiği ve Habeşlilerin "*temayülatı*"nı da dikkate alarak manastırdan Habeşlilerin de yararlanmaları için gereğinin yapılmasını emretti²¹. II. Abdülhamid'in bu kararını, padişahın kendine has yönetim ve denge siyasetinin tipik tezahürlerinden biri olarak görmek mümkündür. Ancak, bu iradenin çıkmasından bir gün sonra sadrazam, Habeşliler ile Kıptiler arasındaki manastır meselesinin otuz-kırk sene içinde sekiz-on defa tetkik olunduğu ve her defasında "*kadimden berü devam eden*" halin devamına karar verildiğini ifade etti.

Bununla beraber mükerreren müracaatta bulunmuş olan Habeş İmparatoruna "*bir hürmet-i mahsusa olmak üzere*" konunun Kudüs Mutasarrıflığına havalesi Meclis-i Vükelâ tarafından kararlaştırıldı. Habeşlilerin mutasarrıflığa müracaat etmesi halinde dava konusu olan manastırın bir anahtarı kendilerine verilebilirdi. Ancak Habeşlilerin gayesi, Kıptileri manastırdan tamamen çıkarıp yeniden inşa ederek tek başlarına tasarruf etmektir. Bu durum ise "*istatikoya haleb bahş olacağından başka Kıptilerin hukukunu ve vaktiyle verilen ferman-ı âlî ile kararları ihlâl ve akvâm-ı sâireye de misâl teşkil*" edecekti. Bu

²⁰ BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1323 S-8.

²¹ BOA., İrade Hususi, (İ. HUS.), nr. 32-B 1323.

yüzden de konunun mahallî hükümete havalesinden başka yapılacak bir şeyin hatıra gelmediği bir kez daha padişaha arz edildi²².

Görüldüğü gibi Deyrussultan Manastırı meselesi, 1905 yılında da Osmanlı Devleti'nin tüm iyi niyet çabalarına rağmen bir çözüme kavuşturulamadı. Ancak, II. Menelik ve II. Abdülhamid'in aralarında oluşan dostluk ve uluslararası pozisyonları, iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırdı ve iyi niyet çabaları sonraki yıllarda da devam etti.

4. Deyrussultan Manastırı'nda Habeşliler ve Kiptilerin Kapı Davası (1906)

Habeşliler farklı iddia ve delillerle 1905 yılından sonra da konuyu gündemde tuttular. Bu bağlamda 1 Ocak 1906 (5 Zilkade 1323) tarihinde Deyrussultan meselesi Meclis-i Vükelâ'da bir kez daha görüşüldü. Habeşlilerin yeni iddiası, manastır ve diğer mabetlere dair sened ve hüccetlerin bulunduğu kütüphanenin 1830 yılında Kudüs'te meydana gelen veba hastalığı yüzünden şehrin bazı noktalarında dezenfekte ameliyatı yapıldığı sırada yandığı yönündeydi. İddiaya göre bu yangın Kiptiler tarafından kasıtlı olarak çıkarılmıştı. Habeşliler, muteber vesikalarının yanması yüzünden iddialarını ispat edemediklerini ileri sürmekteydiler. Bir diğer iddiaları ise Deyrussultan Manastırı'nın dışında Habeşlilerin tasarrufunda olan mabetler ile emlakın "arz-ı mukaddeste" statükonun muhafazası maksadıyla 1853 yılında neşredilen fermanın sonradan kendilerinden alındığıydı. Ayrıca Rum Patriği'nin Kudüs'te bulunduğu sırada Habeşlilerin adı geçen manastırda ikamet ettiklerine şahit olduğunu gösteren yazıya dair Fransızca metin ve bunun tercümesi yeni iddialarının delillerindendi.

Tüm bu iddialar Meclis-i Vükelâ'da tartışıldı. Divan-ı Hümayun Kalemî'nde Kudüs'teki dini yapılar hakkında bilgi yoktu. Ancak Kudüs'ün fethinden sonra Yavuz Selim tarafından Rum ve Ermeni cemaatlerinin haiz oldukları imtiyaz ile yamak tabir edilen diğer Hıristiyan cemaatlerine verilen nişanlar mevcuttu. Yavuz Sultan Selim'den sonra yazılan nişan ve fermanlarda ise 11 Nisan 1905 (5 Safer 1323) ve 15 Kasım 1905 (17 Ramazan 1323) tarihli

²² BOA., Yıldız Sadaret Husûsi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.), nr. 493/7.

müzekkirelerde ifade edildiği gibi, Deyrussultan Manastırının Habeşlilere aidiyetine veya Kıptilerle müşterek bulduklarına dair bir madde yoktu. Bu konu, 1 Ocak 1906 (5 Zilkade 1323) tarihli sadrazam arzında Kudüs'ün fethinde Yavuz Sultan Selim'in ve onu tekiden daha sonra verilen fermanlarda Deyrussultan'ın Habeşlilere aidiyetine veyahut Kıptilerle müşterek olduğuna dair bir kayıt bulunmadığı gibi Habeşlilerin iddialarını tasdik edecek muteber başka vesikaların da mevcut olmadığı ifade edildi. Bu yüzden, Habeşlilerin iddia ettikleri gibi tasarruf haklarının tasdiki, öteden beri câri olan statükonun bozulmasına sebep olacaktı. Ayrıca, Kudüs Deyrussultan Manastırının anahtarlarının Habeşlilere verilmesi manastırın fiilen de onlara teslimi anlamına gelecekti. Bunu Kıptiler kesinlikle kabul etmeyeceklerdi. Bütün bunlar dikkate alınarak Habeşlilere muayyen bir süre için ve ileride yenilenmek ve uzatılmak üzere kiracı statüsünde bir anahtarın verilmesi bir çözüm olabilirdi. Habeş Matranı'nın konuyu Mısır Patrikhanesi'nden soracağı ve konunun bir an evvel neticelendirilmesi için Mısır olağanüstü komiserinin de bilgilendirilmesi arz edildi.

11 Ocak 1906 (15 Zilkade 1323) tarihinde de Habeşliler, Kudüs'te Deyrussultan Manastırı ile sair mabedler hakkındaki hukuki tasarruflarını kadim bir tarihe dayandırmaktaydı. Kıptiler ise bunun aksini iddia ettiklerinden iki tarafın orta yolu bulmaları mümkün gözüküyordu. Ancak Kudüs Kıpti Matranı, kiracı sıfatını haiz olmaları halinde bir müddet için manastırın anahtarlarının Habeşlilere verilebileceğini ifade etmiştir. Bu teklif üzerine öteden beri Kudüs'te câri olan statükoyu ihlal etmeyecek şekilde meselenin çözümünün mümkün olabileceği düşünüldü. Habeşlilerin Deyrussultan'da daha önce misafir olarak ikamet ettikleri Kıptiler tarafından da kabul edilmekteydi. Bu nedenle de tasdik edildiğinden Habeşlilere bir anahtar verilmesi yeni bir müşkilatın çıkmasına da mani olacaktı²³.

13 Ocak 1906 (31 Kanunievvel 1321) tarihine gelindiğinde, Kıptiler "*mademki Habeşlileri manastırda misafir addediyorlar*" Habeşlilere de bir anahtar verilmesi, buna mukabil Habeşlilerin de ikamet ettikleri mahallerin tamir hakkının Kıptilere ait olduğunu kabul etmeleri hususu taraflara iletildi. Kıptilere iletildi. Kudüs Kıpti Matranı konuyu Mısır'daki

²³ BOA., İrade Adliye ve Mezahip, (İ. AZN), nr. 1323 Za-7.

patrikhaneye bildirdi. Yapılan müzakereler neticesinde, gereğinin yerine getirilmesine dair irade de 18 Ocak 1906 (22 Zilkade 1323) tarihinde çıktı²⁴. Konu 19 Ocak 1906 (6 Kânunîsânî 1321) tarihinde “*kabul veya reddi beyanında fehmine*” başlığı ile Kudüs Mutasarrıfı’na gönderilen bir yazıyla özetlendi. Buna göre Encümen-i Vükelâ kararı ve irade ile Deyrussultan Manastırının bir anahtarının da Habeşlilere verilmesi yönünde karar bulunmakta, Habeşlilerin manastırda öteden beri ikamet ettikleri bilinmekte ve bu durum Kiptiler tarafından da tasdik edilmekteydi. Habeşlilerin girip çıkmalarına kolaylık sağlayacak bu çözüm, Kiptilerin Deyrussultan Manastırında tamirat ve sair hususlarda müktesep haklarını teyit edecekti. Habeşlilere ise mülkiyet hakkı verilmeyecek ve aynı kapıdan giriş çıkışta taraflar arasında meydana gelen sataşmalar da önlenecekti²⁵.

24 Ocak 1906 (18 Zilkade 1327) tarihinde II. Abdülhamid’in II. Menelik’e yazdığı cevabi mektubunda, elçi Maşaşa ile gönderilen mektubu aldığını ve memnuniyetini bildirdi. Ayrıca II. Menelik ile aralarında bulunan dostluğun memleketler arasında da her geçen gün artması konusundaki samimi dileklerini ilettili²⁶. Yapılan müzakere ve görüşmelerden sonra Kiptiler çözüm önerilerini bir emri vaki olarak telakki etti. Bu nedenle asayiş ve inzibat noktasında daimi bir mahzur doğacaktı. Müzakereler sırasında Kiptiler, Habeşliler tarafından işgal olunan diğer kısımdan tamamen ayrılması ve Habeşlilere bırakılması için ayrı bir kapı açılmasını teklif etti. Bu durumda manastırda iki tarafın da mevcut pozisyonları korunacaktı. Bu plana göre Kuzey kapısı kalacak, doğu-şark cihetinde ise Habeşlilere ayrı bir kapı açılacaktı. Böylece Habeşliler bir anahtar yerine bir kapı kazanmış olacaklardı. Konu Meclis-i Vükelâ’da müzakere edilerek; Habeşlilerin Deyrussultan Manastırında tasarruf haklarının bulunmadığı, Habeşlilere diğer bir anahtar verilmesi yerine manastırın Doğu tarafında Habeşliler için bir kapının açılması ve gereğinin yapılması kararlaştırılarak 26 Ocak 1906 (30 Zilkade 1321) tarihinde iradesi çıktı.

Nihayet 24 Şubat 1906 (11 Şubat 1321) tarihinde Deyrussultan meselesinin bir parçası olan manastır kapısının anahtarının kime ait

²⁴ BOA., İrade Adliye ve Mezahip, (İ. AZN) nr. 1323 Za-8.

²⁵ BOA., İrade Adliye ve Mezahib (İ. AZN), nr. 1323 Za-3.

²⁶ BOA., Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet (Y. PRK. BŞK.), nr. 75773.

olduğu kısmı, II. Abdülhamid'in uzun zamandan bu yana kullanılmayan bir kapının Habeşliler için açılmasına izin vermesi üzerine neticelendi. II. Abdülhamid'in aslında Habeşlilerin hukuken bir hakları olmamasına rağmen mevcut ihtilafa son vermek, Habeşlilerin Osmanlı Devleti'ne olan yakın alakalarını teyit etmek ve uluslararası yeni bir problemin doğmasını önlemek adına iyi niyetle bulduğu çözüm üzerine II. Menelik ve İmparatoriçe Taytu ayrı ayrı iki mektup göndererek şükranlarını ilettiler. Ancak Habeşlilerin niyeti manastırın tamamına sahip olmaları ve istediklerinin hepsini alamadıklarını düşünüyordular²⁷.

25 Şubat 1906 (12 Şubat 1321) tarihli Kudüs mutasarrıflığından gelen bir şifre, manastır meselesinde nihayet bir çözüme ulaşıldığını göstermektedir. Şöyle ki; Habeşlilere kiracı statüsünde bir anahtar verilmesi yönündeki kararın yeni bir kapı açılması şeklinde değiştirilmesine dair irade çıkmıştı. Bu tarihten beş gün önce Kudüs'e dönen Cezzal Maşaşa ile Kıpti Matranı'na gerekli bilgilendirme yapıldı. Ancak İngilizlere güvenerek hiçbir şey vermemeyi düşünen Mısır'daki Kıptiler tüm teklifleri redde ısrar ettiler. Sonunda konunun müzakeresi için Cezzal Maşaşa'nın Mısır'a gelmesini teklif etmeleri üzerine padişah iradesi gerektiren bir konunun Mısır'da görüşülmesinin mümkün olamayacağı bildirildi.

Bu problemin çözümü amacıyla Deyrussultan Manastırı'nda eskiden mevcut olup sonradan duvarla kapatılmış bir kapı bulunmaktaydı. Bu kapı açılmak suretiyle Kıptilerin itiraz ve muhalefetlerine sebep kalmayacaktı. Habeşlilerin beklentilerinin fevkinde olan bu düzenleme üzerine kapı açıldı ve ikmal edilerek Cezzal Maşaşa'ya teslim edildi. Habeşliler yeni bir kapı açılmak suretiyle memnun edildi. Kıptilere ise Deyrussultan Manastırı'ndaki tasarruf haklarını muhafaza ve münasip bir şekilde memnun edilmeleri için Habeşlilerin manastırın tamir meselesine muhalefetleri kaldırılacak, yapılacak tamiratın masrafları Kıptiler tarafından, iş ise belediye tarafından yapılacaktı²⁸. Böylece bu mesele hiçbir müşkülât ve gaileye mahal bırakmayacak şekilde neticelendirildi.

²⁷ İlhami Yurdakul, "II. Abdülhamid ile Habeşistan İmparatorunun Hediyesi", s. 83-94.

²⁸ BOA., Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler (Y. PRK. UM.), nr. 78/42.

II. Menelik ile II. Abdülhamid arasında manastır meselesi nedeniyle başlayan ve devam eden görüşmeler karşılıklı hediyeler ve mektuplaşmalar yoluyla uluslararası meselelerde özellikle Avrupa sömürgeciliğine karşı, Osmanlı Devleti ile Habeşistan arasında bir amaç birliği fikri oluştu. II. Abdülhamid'in manastır hakkında "*icab-ı hal ifâ olunacaktır*" şeklinde Habeşlilere verdiği yoruma açık vaat zaman zaman tekrarlandı. Deyrussultan meselesinde Habeşlilerin bir anahtar talebi, beklentilerinin çok üstünde bir kapı tahsisine neticelendi.

5. Deyrussultan Manastırı'nda Habeş ve Kıpti Münazaatı'nda Yeni Bir Teşebbüs (1907-1914)

Yukarıda izah edildiği gibi, 1906 yılı başında konu çözüme kavuşturulmuşsa da Habeşlilerin niyeti manastırın tamamına sahip olmaktı ve istediklerinin tamamını alamadıklarını düşünüyordular. Bu yüzden anlaşmazlığın çözüme kavuşturulmasından yaklaşık iki yıl sonra, 22 Aralık 1907 (9 Kânunievvel 1908) tarihinde Habeş özel heyeti reisi Cezzal Maşaşa tarafından II. Menelik adına Hariciye Nezareti'ne bir tahrir sunuldu. Bu tahrirde "*hukuk-ı mezhebiye meselesi*"nin bir kez daha tetkiki ve kati surette çözüme kavuşturulması talep edildi.

Konunun 23 Aralık 1907 (10 Kanunievvel 1323) tarihinde ilgili birimlere bildirilmesi üzerine, Kudüs Mutasarrıflığı Habeşlilerin Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selim tarafından kendilerine birer resmî vesika verildiğine dair iddialarına dair Kudüs Mahkeme-i Şer'iyesi'nde bir kayıt bulunamadığı anlaşıldı. Ayrıca, 1863 yılında Habeşliler aleyhine verilen ilamdan önce bunların Deyrussultan'da fiilen tasarruf hakkı ve müdahaleleri olduğuna dair bir bilginin de mahkeme kaydı yoktu. Kıptiler lehine verilmiş olan karar ve ilam ise, manastırda Habeşlilerin tasarruf haklarının olmadığına kesin bir delil idi. Deyrussultan'da tarafların mevcut durumları da statüko fermanı tarihinden beri kayıtlıydı.

Babialı Hukuk Müşavirliği de yaptığı inceleme üzerine, 24 Aralık 1907 (11 Kânunievvel 1323) tarihinde Kudüs'te bulunan ziyaretgâhların

hal-i kadimi üzere ibkasının Berlin muahedesinin 62. maddesinde²⁹ ve “*memalik-i şahanede mütemekkin bi’l-cümle cemaat-i gayri müslimeye selatin-i izam hazeratı taraflarından tevarih-i muhtelifede ihsan buyurulmuş olan imtiyazat ve muafiyat-ı mezhebiyenin kemâkân mahfuziyeti*” hakkındaki 1856 (1272) tarihli hatt-ı hümayun ahkâmı ve Paris Antlaşması ile buna atfen Berlin Antlaşması’nda “*münderiç*” olduğu üzere “*Habeşliler tâ kadimden beru yani salifüzzikr hatt-ı hümayun ile Paris muahadenâmesi tarihlerinden mukaddemki zamanlarda Kudüs’te bazı hukuk-ı tasarrufiye istihsali ile ondan fî’ilen istifade etmiş olduklarını delâil-i makbule ile isbat edemediklerinden diğer cemaate aid olan hukukun onlara itâ edilememesi zarurî*” idi. 16 Aralık 1907 (3 Kânunievvel 1323) tarihinde de Kudüs Mutasarrıflığı’ndan Habeş taleplerinin reddi yönünde geniş bir değerlendirme yazısı geldi.

Bütün bu tetkiklerden sonra konu Meclis-i Vükelâ’da görüşülerek 8 Aralık 1907 (3 Zilkade 1325) tarihinde bir karar mazbatası hazırlandı. Yapılan görüşmeler sonunda Habeşlilerin Deyrussultan ile etrafındaki kulübeler ve bu manastırın alt katında bulunan *Sen Michel* ve *Hayvanat-ı Erbaa kiliseleri* üzerinde hak iddiasında buldukları ve bunun bir ferman ile tasdikini istedikleri ifade edildi. Ayrıca mevcut kiliselerin yerine yeni bir manastır inşasına izin istemekteydiler. Bir kere daha başlangıçtan bu ana Kudüs’teki kiliselerle ilgili bilinen tüm hükümlerde Habeşliler lehine bir hükmün bulunmadığı anlaşıldı.

Bu tetkikata göre; Habeşlilerin Kudüs’te müstakil olarak ne bir manastır ve kiliseleri ne de ziyaretgâhları olmadığı, hak iddia ettikleri Deyrussultan Manastırının Rum Kıptilerinin idaresi altında bulunduğu, Habeşlilerin iddialarını ispat edecek muteber bir vesikaları olmadığı,

²⁹ Berlin Antlaşması’nın 62. maddesi “*Babıali serbesti-i ayin ve mezheb kaidesini vüs’at-i kâmile itâsiyla beraber muhafaza ve ibka etmek arzusunda bulunduğunu beyan eylediğinden tarafeyn-i müteahideyn işbu beyan-ı ihtiyariyi sened ittihaz ederler memâlik-i Osmaniye’nin her tarafında ihtilaf-ı din ve mezheb hiç kimse için hukuk-ı mülkiye ve politikiyede ve hizmet-i umumiye ve memuriyet ve şerefe nâiliyette bi’l-cümle hıref ve sanayiin icrasında mâni’ olmayacaktır. Ve din ve mezhebe bakılmayarak mahkemeler huzurunda cümlesinin şahadeti kabul edilecektir*” şeklindedir (Berlin Kongresi Protokolleri, Matbaa-i Amire 1298, s. 271.)

verilmiş bir ferman ortaya konulmadıkça bu isteklerin karşılanmasının mevcut statükoya aykırı olacağı ve birtakım siyasi mahzurlar doğuracağı tespit edildi. Habeş özel heyetinin iki sene önce yalnız Deyrussultan Manastırı'nın avlusuna açılan kadim kapının anahtarını almak için talepte buldukları, şimdi ise Deyrussultan ile bilcümle müstemilâtının tamamı üzerinde hak iddia ettikleri görüldü. Hâlbuki bu konuda yapılan tetkikler neticesinde:

1. Habeşlilerin elinde Deyrussultan'ın gerek bir kısmı ve gerek tamamı üzerinde tasarruf hakları olduğunu gösterecek ve ispat edecek bir senet veya ferman gibi hiçbir muteber vesika bulunmadığı,
2. Gerek kadim zamanlardan gerek asr-ı sâbıkta manastıra fiilen tasarruf ettiklerini ispat için Habeşlilerin şimdiye kadar hiçbir delil ikame ettiremedikleri
3. Habeşlilerin Deyrussultan Manastırı kapısının anahtarını almaya hakları olmadığını gösteren Kudüs Mahkeme-i Şer'iyesi'nden 19 Eylül 1863 (5 Rebiülevvel 1280) tarihinde verilen bir ilâmın mevcut olduğu
4. Habeş Kilisesi Kıpti Kilisesi'ne tâbi' olup, Habeşlilerin eskiden buyana Kıptilerin misafirleri add oluna geldikleri

Bütün bu gerekçelerle Habeşlilerin taleplerinin kabul edilemez olduğu ve fermanla belirlenen statükonun muhafaza edilmesi ve şimdiye kadar Habeşlilere gösterilen müsaadeden başka bir şey yapılamayacağını bildirilmesine karar verildi.

II. Abdülhamid konunun bir kez daha görüşülmesini emretti. Bunun üzerine konu, 25 Aralık 1907 (20 Zilkade 1325) tarihinde bir kez daha görüşülerek Habeşlilerin isteklerinin kutsal yerlerle ilgili mevcut fermana ve uluslararası statükoya aykırı olduğu bildirildi. Ancak diğer mezheplerle dava konusu olmayacak bir yerde kilise inşasına izin verilebileceği de kararlaştırıldı. Karar 31 Aralık 1907 (26 Zilkade 1325) tarihinde padişah tarafından onaylandı. Meclisin birinci kararını veto ederek konuyu bir kez daha görüşülmek üzere meclise iade eden II. Abdülhamid, meclisin kesin ifadeler kullanarak bu meseleyi kapatma

kararına karşılık, masada konuşulacak bir şeyler bırakmayı öngörerek bu konuda Habeşliler lehine olan iyi niyetini bir kez daha gösterdi³⁰.

Kudüs Mutasarrıflığı'ndan 7 Nisan 1908 (25 Mart 1324) ve 20 Nisan 1908 (7 Nisan 1324) tarihlerinde gelen iki arz, Habeşliler ile Kiptiler arasındaki ihtilafın bütün bütün bitirilemediği ve devam ettiğini göstermektedir³¹. 1907 yılında II. Menelik sağlığının bozulması nedeniyle idareyi İmparatoriçe Taytu Betul'e bıraktı ve torunu Lidj Yassu'yu vâris tayin etti. 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 yılında da II. Abdülhamid hal' edildi. 1913 yılında II. Menelik'in ölümünden sonra sarayda çıkan karışıklık üzerine Lidj Yassu, Almanların yardımıyla tahta geçti. II. Abdülhamid ile II. Menelik'in iki ülke arasında kurdukları iyi ilişkilerin ve buraya gönderilen Türk diplomatlarının çalışmalarının da tesiriyle Lidj Yassu, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman-Türk ittifakında yer aldı ve hatta Müslüman olduğunu açıkladı³². Ancak Deyrussultan Manastırı Habeş ve Mısır Kiptileri arasında mücadele konusu olmaya devam etti.

6. Habeşliler ve Kiptilerin I. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Deyrussultan Manastırı'nda Bitmeyen Bir Kapı ve Anahtar Davası

Yaklaşık 2000 yıldır tek tanrılığın ve İbrahimî inancın merkezi olma özelliğini sürdüren Kudüs, pek çok açıdan bir "barış şehri" olamamıştır. Üç semavi din mensuplarının da Kudüs'te tarihi derinlikleri olan hak ve hâkimiyet iddiaları sürmektedir. Bu hâkimiyet mücadelesinin bir parçası olarak İngilizler, 1838 yılında Kudüs'te daha sonra Konsolosluk olacak bir Konsolos Yardımcılığı bürosu açmış, ardından 1843'te Fransızlar, 1845'te Prusya ve Sardinya, 1848 ve 1849'da Yunanlılar ve Avusturyalılar, 1853'te İspanyollar, 1856'da Amerikalılar, 1861'de Ruslar, 1862'de Sardinyalıların halefi olarak İtalyanlar, bir süre sonra da Hollanda, Belçika, Norveç ve İsveç gibi devletler de Kudüs'de konsolosluk açmışlardı. Böylece Batılı güçler Kudüs'ün kaderine doğrudan etkin bir şekilde müdahil oldular. Bu tarihten itibaren

³⁰ BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1325 Za-12.

³¹ BOA., Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler (Y. PRK. UM.), nr. 81/25.

³² İlhami Yurdakul, "II. Abdülhamid İle Habeşistan İmparatorunun Hediyelediği", s. 83-94.

Yahudiler de Osmanlı egemenliğindeki Kudüs'te etkin olma ve hâkimiyet tesis etme mücadelesine giriştiler.

1826 ila 1916 yılları arasındaki yaklaşık 90 yılda Filistin'e 40.000 Yahudi göç etti. Osmanlı Devleti, bu göçlerin gerçekleşmesinden rahatsızdı. Bunu bilen göçmenler de uyruğu oldukları ülkelerin vatandaşı ve konsolosluklarının koruması altında burada yaşamayı tercih etmişlerdi. Almanya ve Avrupa'da oluşan Yahudi karşıtlığı da sonraki yıllarda Yahudi göçünü hızlandırdı. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Müslümanlar için fevkalade öneme sahip Kudüs'ü işgal etti (1917). Bu işgalle dört yüz yıldan beri Türklerin, çok daha uzun bir süreden beri de Müslümanların hâkimiyetinde olan Kudüs, Avrupalı Hıristiyan bir gücün egemenliği altına girdi. Bu tarihten itibaren çok daha ciddi dini-siyasi bir problem olarak Mescid-i Aksa ve Kubbetüssahra gibi kutsal mekânları da içine alan Filistin ve Yahudi çatışması başladı ve artarak devam etti³³.

Bir yandan yeni bir çatışma alanı olarak Filistin-Yahudi çatışması artarak devam ederken diğer yandan da kadim bir çatıma olan Habeş-Kipti mücadelesi kendi mecrasında sürüp gitti. Dünya, iki büyük savaş yaşayıp yeniden tanzim edildikten sonra 1959 yılında Ürdün ile Mısır arasında politik sıkıntılar olduğu bir dönemde Habeşliler Ürdün'ün Kudüs mülki amirinden Deyrussultan Manastırı'nın mülkiyetinin kendilerine verilmesine dair izin istediler. Bunun bir sonucu olarak da Ürdün Bakanlar Kurulu 22 Şubat 1959 tarihinde Deyrussultan Manastırı'nın Habeşlilere verilmesi konusunu tartıştı ve bu yönde bir karar verdi. 4 Mart 1961 tarihinde de Ürdün Kralı Hüseyin, Kudüs Kıpti Matranı'yla görüştü. Kıpti Matranı, Deyrussultan Manastırı'nın Kıptilere ait olduğunu, ancak yüzyıllardır manastırın anahtarlarının Kıptilerin ellerinde olduğunu ve Habeşlilerin misafir olma hakkı dışında bir haklarının olmadığını dokümanlar göstermek suretiyle izah etti. Mısır Kıpti Kilisesi başrahibi de Habeşlilerle görüştü. Ancak bir anlaşmaya ulaşamadılar. Mısır Kıpti Kilisesi başrahibi Ürdün yetkilileriyle görüşmek üzere bir heyet gönderdi. 1 Nisan 1961 tarihinde Ürdün bakanlar kurulu aldığı yeni bir kararla, 2 Şubat 1961 tarihli ilk kararı dondurdu ve kutsal mekânlardan biri olan Deyrussultan

³³ Catherine Nicault, Kudüs 1850-1948, s. 13-15; 42-44; 193-201.

Manastır'ının anahtarlarının Kıptilerin ellerinde olması gerektiğini kabul etti.

1967 yılında Altı Gün Savaşı'ndan sonra Mısır ve İsrail arasındaki düşmanlık, İsrail ve Habeşliler arasında ise yakınlaşmayı sağladı. Bu savaşta İsrail Kudüs'ü işgal etti. İsrail hükümeti 25 Nisan 1970 tarihinde Kıptilerin Kutsal Mezar Kilisesi'nde "*Eater Eve Ayini*" yaptığı sırada İsrail hükümeti bir koridor ve iki Kıpti şapelinin anahtarlarının Habeşlilere verilmesine izin verdi. 16 Mart 1971 tarihinde Kıpti Kilisesi, bir koridor ve iki şapelin anahtarlarının Kıptilere geri verilmesi için konuyu İsrail Yüksek Mahkemesi'ne taşıdı. Ancak İsrail Yüksek Mahkemesi bu konuda hâlâ bir karar vermiş değildir.

28 Mart 1971 tarihinde de İsrail hükümeti Deyrussultan Manastır'ının anahtarlarına dair bir düzenleme yaptı. Buna göre, Habeş toplumu ile Kıpti toplumu üyelerine serbest geçiş hakkı tanıdı. Ancak Habeşliler koridorun açılma ve kapanma zamanlarına uymadı. Habeşliler iki şapeldeki Arapça ve Kıptice kitabe ve simgeleri kaldırdı ve mevcut duruma rağmen Deyrussultan Kilisesi'ndeki odalarda pek çok değişiklik yaptı. Habeşliler kendilerine ait olmayan ve davalı bu iki şapeli, ibadet ve hacılardan para toplamak için kullanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Deyrussultan meselesi Kıpti ve Habeş toplumları arasında hâlâ kadim bir problem olarak mevcudiyetini korumaktadır. Habeşliler de Deyrussultan'ın kuzeybatı ana kapısının anahtarlarını hâlâ ellerinde bulundurmaktadırlar³⁴.

"Bugün ortak kısımlar dışında (mezar, Melek şapeli, kutsal yağ sürme taşı, büyük kubbe) Ortodoks Rumlar, Ermeniler, Latinler (Romalı Katolik) Hz. İsa'nın Mukaddes Kabrini paylaşmakta ve sadece haftada birkaç gün ve bazı törenler için gelebilen Kıptilerin, Suriyelilerin ve Habeşi-Etiyopyalıların aksine orada bütün yıl kalıp ayinler yapabilmektedirler. Beytullahim bazilikası Rumlarla Ermeniler arasında, mağarası ise Rumlar (Yıldız Sunağı) ve Latinler (İsa Peygamberin doğduğu yemlik sunağı) arasında bölüşülmüştür"³⁵.

³⁴ <https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem//the-issue-with-deir-el-sultan>.

³⁵ Catherine Nicault, Kudüs 1850-1948, s. 164.

Sonuç

Hz. Muhammed devrinde Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmiş ve Habeşistan Kralı Necaşi tarafından kabul görmüşlerdi. Bu hicret ve Habeşistan, İslam tarihinde önemli bir hadise olarak anlatılagelmıştır. Bu hadise, İslam ülkeleri ve Habeşistan arasındaki ilişkilerin kadimliği ve dostluğun sağlam bir temele dayandığını gösteren önemli bir argüman olarak kullanılmıştır.

Hz. İsa'nın doğduğu "*Beytullahim*" , Hz. İsa'nın göğe çekildiği "*Bi'setü'l-İsa*" ve Hz. İsa'nın mezarının "*Kutsal Mezar'ın*" bulunduğu yer olarak kabul edilen Kudüs'teki Kamame Kilisesi, Hıristiyan âlemi için fevkalade büyük ve müstesna bir öneme sahiptir. Hıristiyanlığın ana akımları olan Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleri ile bu kiliselere bağlı cemaatler için Kamame Kilisesi ve onun parçalarından birinde hizmet ve ayin yapmak oldukça önemlidir. Bu bakımdan burada hizmet ve ayin yapabilme mücadelesi bir süre sonra Hıristiyanlığın ana akımları ile belli bir hiyerarşiyle birbirlerine bağlı alt toplumlar arasında dini-siyasi bir çekişme ve mücadeleye sahne olmuştur.

Bu çalışmada, söz konusu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı iki toplumdan Habeşliler ile Mısır Kıptilerinin Kudüs Deyrussultan Manastırı üzerindeki mücadeleleri burada yaşanan çekişmeler için tipik bir örnektir. Öyle ki, Kudüs'ü fetheden Hz. Ömer, Selahaddin-i Eyyubi ve Yavuz Sultan Selim'in yanı sıra sonraki Osmanlı padişahlarının verdiği ferman ve mahkeme kararları da bu dini-siyasi nüfuz mücadelesinde hak ve yetkileri gösteren ana kaynaklardır. Osmanlı Devleti, Kamame Kilisesi ve onun parçası olan kutsal yerlerde meydana gelen problemleri, bu kaynaklara müracaatla çözmüştür. Kamame Kilisesi'nin bir parçası olan Deyrussultan Manastırı'na dair Habeşliler ve Mısır Kıptileri arasındaki problem de aynı şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Habeş ve Kıpti toplumları tarih boyunca Kudüs'te bu hizmet ve ayinlerini icra ettiler. Habeşlilerin tarihi süreçte kendilerine has mekânları Rum ve Ermenilere kaptırmaları üzerine, XVII. yüzyıldan itibaren ayin ve ibadetleri aynı olan Kıptilerin yanına misafir olarak yerleştiler. 1820 yılında Kıptiler, kendilerine ait olan mekânlarda tamirat yapacakları için Habeşlilerin misafir olarak kaldıkları yerleri tahliye etmelerini istediler. Bu aşamadan itibaren Kudüs'te Habeş ve

Kıptiler arasında bitmeyen Deyrussultan Manastırı ile bir kapı ve anahtar mücadelesi başlamış oldu.

1851 yılında Deyrussultan Manastırı anahtarlarının Kıptilere aidiyeti ve Habeşlilerin bu mekânlarda Kıptilerin misafiri statüsünde ikamet ettikleri tasdik ve teyit edildi. 1863 yılında, Kudüs'te mevcut durumun muhafaza ve değiştirilmemesi için Osmanlı Devleti, tarafından bir hüküm yayınlandı. II. Menelik'in Habeşistan tahtına oturmasıyla Deyrussultan meselesi hem Osmanlı Devleti hem de Habeşistan için önemli bir gündem maddesi olmaya devam etti. 1906 yılında Habeşlilere Deyrussultan Kilisesi'ne giriş için ayrı bir kapı açılmasıyla konu çözüme kavuşturuldu. Ancak, Habeşliler için mesele bir anahtar ve kapıdan daha büyüktü ve Deyrussultan Manastırı'nın tamamını istemektedirler. Bu talep Osmanlı Devleti tarafından hukukî olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemişti.

İki büyük dünya savaşı yaşandıktan sonra dünya yeniden tanzim edilmiştir. Bu süreçte Kudüs, Osmanlı egemenliğinden çıkmış, önce Ürdün ardından da İsrail hükümetleri Habeşlilerin lehine, Kıptilerin ise aleyhine siyasî birtakım kararlar almışlardır. Böylece Habeşliler Osmanlı devrinde ele geçiremedikleri Deyrussultan Manastırı'nı elde etmeyi başarmışlardır. Ancak, Kıptiler tarafından hukukî bulunmayan ve bir hak ihlali olarak görülen bu konu hâlâ iki toplum arasında bitmeyen bir dava olarak durmaktadır.

3 ARALIK 1907 TARİHLİ HABEŞ VE KIPTİLER MÜNAZAATINA DAİR LAYİHA-İ MAHSUSA³⁶

*[s. 1] Hüceç-i Sahîha ve Senedât-ı Kaviyye ile Menâbi'-i
Mevsûkadan İstihsâl Olunan Ma'lûmât-ı Hakîkiyye ve Makâmât-i
Mukaddeseye Vâki' Olan Ziyârât-ı âhireden Mutahassıl Vesâik-i
Mükemmeleye Müsteniden Habeşlerin Arz-ı Filistin'deki Müstedâlarııyla
Habeş ve Kıptîler münâza'âtına dair lâyiha-i mahsûsadır.*

El-yevm en şedîd devresine girmiş olan iş bu mesele-i muğlakadan bir fikr-i sahîh peydâ edebilmek için Filistin'deki rakâbet-i mezhebiyyenin sezâvâr-ı nazâr-ı dikkat olan ahvâl-i hâzirasına kesb-i ittılâ' eylemek elzemdir.

Habeşlerle Kıptîler meselesinin edvâr-ı muhtelifesini mütâlâ'a eylediğimiz sırada nazâr-ı tedkîkden geçirdiğimiz evrâk ve senadât arz-ı mezkûr fâtihterinin mezâhib-i sâireye tercîhen *Rum Kilisâsı Ortodokslarının hakk-ı tekaddüm ve tefevvukunu tasdik* ve kabul eylemiş oldukları müstebân olmaktadır.

Bi'l-hassa Latinler ile Rum Ortodoksları arasında tahaddüs eden vuku'ât bunların dindârânının zihninde ele geçirilmiş olan hukûku kemâl-i şiddetle muhâfaza ederek ânları bilâ-teennî müdâfa'a eylemek ve hükûmet-i seniyyenin müdâhale-i hayırhâhânesine mürâca'at etdikleri halde bi'l-cümle mesâil-i münâzaa-fihâyı sulhan tesviye edebilecekleri halde yine icâbı takdîrinde bunun için silâha sarılmak fikirlerini kaviyyen yerleştirmişdir.

Kudüs-ı Şerif'teki Habeş Kilisâsı râhiblerinin bu ahvâlî anlayamamış oldukları görülüyor. Hatta Kıptîler ile beynlerindeki münâza'âtın kendilerinin fakrları ve adem-i ihtimâmları neticesi olduğu ityân olunabilir.

³⁶ BOA, İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1325 Za-12.

Makâmât-ı Mukaddese'de Habeşlerin mevcûdiyetlerinin Hıristiyanlığın ilk asırlarından bed' eylediği el-yevm malûm ve müberhendir.

Milâdın 637'sinde [h. 17] Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb Kudüs-ı Şerif'i feth eylediklerinde orada Habeşîlere tesadüf eylemişler ve Habeş ruhbânının bir çok makâmât-ı mukaddeseye ve Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisâsı'na muttasıl olup mezkûr kilisânın kısm-ı mütemmimi bulunan bir manastıra mâlik olduklarını müşâhede buyurmuşlardır. Ol vakit Habeşliler Rum Patrikliği'nin taht-ı himâyesinde bulunuyorlardı. İşte bu sebepten Hazret-i Ömer radiyallahu anh ile Kudüs-ı Şerif Rum Patriği İkinci Sofronyos [Sophronios] beyninde teâti olunan akidnâmede Habeşîlerin şehri mukaddes dâhilinde hâiz-i hukûk buldukları zikr ve tasrîh olunmuşdur. Muahharen Selahaddin-i Eyyübî ve Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman hazerâtı dahî halife-i müşârun-ileyhin akidnâmesini te'kiden Habeşîlerin makâmât-ı mukaddesedeki mevkîleriyle nâil oldukları müsâ'adâtı zikr etmekten geri durmamışlardır. Binâen âla zâlik Habeşîlerin Kudüs-ı Şerif'deki hukûku yalnız tarîh ile değil muâhadât-ı resmîye ile dahî müberhendir denilebilir. Ancak bir sûret-i vazîhada te'ayyün etmemiş olan bir cihet var ise orada Habeşîlilerin makâmât-ı mezkûredeki mevkî-i hukûkiyyeleriyle mutasarrif oldukları mahallerin miktarıdır. Bu da makâmât-ı mukaddesenin edvâr-ı târihiyye esnâsında dûçar olduğu tebeddülât-ı adîdeden neşet etmiştir. Filhakîka evâilde orada yekdiğerini veli etmiş olan hâdisât ve mesâib müdâfaadan âciz olan Habeşîlilerin büsbütün gâib olmak değilse de epeyce vakitler mâlikânelerinden tebâud etmelerini mûcib olmuştur. Bu vecihle mahall-i mezkûrenin mûmâ-ileyhimin gaybûbet-i mütevakkaları esnâsında bir vakit için sâirleri eline geçmiş olduğu tezâhür etmektedir.

Kurûn-ı âhirede Kudüs-ı Şerif'te bulunan birkaç Habeşî son derece âciz ve fakîr bir halde bulunmakta olup Dârussultan [Deyrussultan] nâm noktada birleşerek bâlâda zikr eylediğimiz vech üzere Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisâsı'na muttasıl ve onun mütemmimâtından ma'dûd bir manastır olan mahall-i mezbûrda derin bir fakr u fâka içinde ve mahzâ-yı Rum Patrikhanesi'yle bazı aceze-perverânın sadakaları mu'avenetiyle taayyüş ve ibâdet eyliyorlardı.

İşte Necâşî İkinci Menelik hazretlerinin sanadâtı hükûmete yevm-i ku'udlarından beri Habeşliler makâmât-ı mukaddesede vücûdlarını daha ciddî bir sûrette hissetdirmeğe ve hâlen dahî mustakil bir halde bulunmağa başlamışlardır. Necâşî-i müşârun-ileyh hazretleri tarafından bi'l-hassa i'zam kılınmış olan Habeş râhibleri Kudüs-ı Şerif'de bir arsa iştirâ ederek orada güzel bir kilisa ve derdest itmâm olunan bir manastırı inşâ etdirmişlerdir. Ondan beri Habeş râhiblerinin mikdârı gün günden artmağa başlamıştır.

İkinci Menelik hazretlerinin gâyet dindâr bir imparatoriçe olan zevce-i muhteremeleri Taytu hazretleri dahî zât-ı akdes-i cenâb-ı hilâfet-penâhinin cümle eltâf-ı hümâyûnlarından olmak üzere şehir hâricinde bir kasr-ı dil-âviz inşâ etdirerek mevsim-i hacı orada geçirmeyi tasamîn eylemişlerdir.

Fakat el-yevm Habeşîler ile Kıbtîler arasında câri bulunan husûmet Habeşistan imparator ve imparatoriçesi hazerâtının izzet-i nefislerini cerîhadâr eylemekte olup işbu [s. 2] münaza'âtın hâl u tesviyesi müşârun-ileyhânın en samîmi bir arzusunu teşkil etmektedir. İşbu münâza'a dahî âtide mufassalan arz ve izâh edeceğimiz vech üzere Dârussultan [Deyrussultan] nâm mahallin cihet-i tasarrufundan ibarettir.

Paris Konferansı akabinde Kudüs-i Şerif'de Rumlar ile Latinler beynindeki münaza'âtı hall u fasl eden 1853 milâdi târihli fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı padişahî ile Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisâsı içinde hıdemât-ı yevmiyenin icrâsı için bilhassa resmen tanınmış olan Rum ve Latin ve Ermeni milletleri beyninde tekevvün eden rekâbet ve münâza'a neticesi olarak 1872 sene-i milâdisinde hükûmet-i seniyye ile diğer alâkadâr hükûmetler beyninde "istatiko pervanete" nâmıyla ibkâ-yı hâl-i hazır olmak üzere ittifak-ı akd olunmuş idi.

İşbu ittifak hakikatte ne idi? Mefâd-ı lugaviyyesine bakılır ise her mezheb ashâbı, münazâ'anın zuhûrundan evvel yed-i tasarrufunda bulunan mahalleri muhâfaza edecekler demek olacaktı. Hâlbuki alâkadâr devletler ve makâmât-ı mukaddesede bulunan ruhbân buna ittifakın husûl bulduğu ânda ellerinde bulunan mahallerin muhafazası mânâsını yakıştırmak o sûretle tatbîk-i hareket edegelmışlerdir. İttifakın bu sûretle tefsîr edilmesi pek mübhem olduğundan ve her mezhebin emlakini lâyiki vechiyle tahdîd etmediğinden ma'a't-teessüf

yek-nâkıs bulunmuşdur. Binâ-berîn münâza'ât ke'l-evvel her zaman baş göstermekte olup bunun tesviyesi dahî ancak istatikonun ilânı târihinden berü güzerân eden vuku'âtın tedkîk ve tahkîkine vâbestedir. Salifü'z-zikr ittifaknâmenin müdâhalesinden evvel bilâ-istirâz kendi mülkleri olmak üzere Habeşliler Bî'set-i İsa Aleyhisselam Kilisası cidârı dâhilinde Dârussultan [Deyrussultan] tesmiye kılınan manastırlarıyla müştemilâtından başka onun alt tarafında ve sâlibin kefş olduğu mahalde bulunan Saint Alen Kilisası dahî irâe ve hatta "Şese Polikler" nâm türbe-i mukaddese-i Hazret-i İsa aleyhisselamın arka cihetine tesâdüf edüp tasarrufunda Kıptîlerle müşterek buldukları küçük bir mihrabı bile zikr edebiliyorlardı.

İşte şu zikr etdiğimiz esbâba mebnî 1872 sene-i milâdisinde istatikonun ilân olduğu tarihte Habeşler bilâ-şekk kendi mülkleri olmak üzere ancak civârındaki bilcümle zaviyeleriyle beraber Dârussultan [Deyrussultan] nâm mahal ile altındaki Sen Mişel ve Dört Hayvanlar ibâdethânelerini irâe edebiliyorlardı. Vuku'ât-ı hâdisenin sûret-i vâzihada tasrîhi için mahall-i mezkûrenin mükemmel sûretde tarîfi lâzım geldiğinden işbu târifâtın i'tâsına sa'y eyleyeceğiz.

Bî'set-i İsa Aleyhisselam Kilisası'nın kapısından çıkıldıkda kilisanın divarı dâhilinde bulunan avlunun sol tarafındaki dar sokakdan geçildikde gayr-i muntazam kaldırımları ve ötesinde berisinde birikmiş muzahrafât ile gayet fenâ bir manzara teşkîl eden girintili çıkıntılı bir nev' nerdibâna tesadüf olunur ki işbu nerdibânın müntehâsında ve karanlık bir noktasında küçük bir kubbeyi hâvi bir geçid zuhûr eder. İşte bu geçidin karşısında Kıbtî kilisa ve manastırının avlusunun medhali bulunmaktadır. Bu medhal demir bir kapı ile kapalıdır. Bu kapının sol tarafında ve tam ittisâlinde Dârussultan [Deyrussultan] medhali kâindir. Bu Dârussultan [Deyrussultan] tesmiye kılınan mahal ise vâsî' bir nev' sedd olup ortasında bir kubbesi ve bu kubbenin etrafında dahî Bî'set-i İsa Aliyhisselam ibâdetgâhının Saint Alen Kilisası tesmiye olunan ve vaktiyle Habeşlerin elinde bulunduğu halde el-yevm Ermenilerin yed-i tasarrufuna geçmiş olan kısmına nâzır pencereleri vardır. Mezkûr kilisanın Ermeniler yedine ne sûretle geçtiği ileride izâh olunacaktır.

Salifü'z-zikr sed veya avlunun etrafında ve duvarların üzerinde Habeş râhiblerinin iskânına mahsûs zâviye ve barakalar bulunmaktadır.

İşbu avlunun medhalinin karşısında çinko varakıyla mastûr tahta bir kapı vardır. Bu kapıdan içeri birkaç basamak inildikde Sen Mişel İbâdethânesi'ne girilir. Bu ibâdethânenin aşağısına doğru birkaç basamak daha inildikde Dört Hayvanlar İbâdethânesi'ne dâhil olunur. İşbu ibâdethânenin gâyet kavî tahta bir kapısı olup bu kapıdan Bi'set-i İsa Alayhisselam Kilisası'nın kapısının sağ tarafına ve mezkûr kilisanın avlusunun dâhiline çıkılır. En sondaki kapıdan gayri diğer kapıların cümlesinin anahtarları el-yevm bi-gayr-i hakkın Kıbtîlerin ellerine geçmiştir.

Kıbtîler evvelâ bâlâda mezkûr ve yekdiğerinin üzerinde kâin iki ibâdethânenin medhalinin anahtarlarını ve muahharen dahî Dârussultan'ın [Deyrussultan] avlusu medhalinin miftâhını zabt etmişlerdir. İşte istatikonun ilânından sonra vukû'a gelmiş olması hasebiyle büsbütün ehemmiyetli olan işbu müsâdere Habeşler ile Kıbtîlerin münâza'âtına sebebiyet vermiştir. Şöyle ki yukarıda dahî arz olduğu üzere Kıbtîlerin manastırı "İspokoshânesi" Dârussultan'a [Deyrussultan] muttasıl olmağla Habeşler mûmâ-ileyhimâ Dârussultan [Deyrussultan] ve Sen Mişel İbadethanesi'nden geçerek Dört Hayvanlar İbadethanesi'ne girip dua etmeye müsaade ederler idi.

Habeşlerin Şese polikler dâhilinde defn edilecek olan cenâzelerini Dört Hayvanlar İbâdethânesi'nden geçirdikleri Kudüs'de ma'lûm-ı enâm olmak hasebiyle mezkûr ibâdethâne üzerindeki hukûkları dahî büsbütün müberhân ve bedîhidir.

[s. 3] Pek zengin olan Kıbtîler Habeş râhiblerinin aczinden ve bunlardan bazılarının fakr halinden bi'l-istifâde yavaş yavaş üç kapının anahtarlarını elde etmeye muvaffak olmuşlardır. Bununla beraber Habeş râhib ve zâirlerinin Dârussultan [Deyrussultan] ile bâlâda mezkûr iki ibadethane dâhiline serbestçe girüb çıkmalarına muhâlefet etmiyorlardı.

Zâten Ermeniler dahî Habeş râhiblerine rüşvet ve ikrâz sûretleriyle vermiş oldukları paraların kuvvetiyle ber-vech-i ma'rûz Dârussultan'ın [Deyrussultan] ortasındaki kubbenin zîrinde bulunan Sent Alen Kilisası'nı zabt ve ahz eylemişlerdir.

Kıbtîler bir taraftan servet-i azîmeleri ve diğer cihetten vüzerâsından Petros Paşa'nın Kıbtî olmasına binâen Hidiv-i Mısır

hazretlerinin himâyesi sâyesinde gitgide kesb-i cesâret eden Sen Mişel ve Dört Hayvanlar İbadethaneleri'nden Habeşlerin hakk-ı murûrunu muâhezeye kalkışmışlar ve günün birinde dahî tamir etmiş olduklarından bahisle Dârussultan'ın [Deyrussultan] medhaline sahip olduklarını iddia ederek Habeşlerin yüzüne çevirivermişlerdir.

İşte o günden bu güne değin Kıbtîler Habeşleri bâlâda mezkûr ibadethanelere koymadıklarından başka içlerinden bile geçirmemekte ve Dârussultan'ın [Deyrussultan] kapısını yalnız sabahları açarak Habeşleri mar'û'l-beyân zâviyeler derûnunda mahbûs bırakmaktadırlar.

Kudüs-ı Şerif'te vaki' olan tahkikâtımız neticesinde Habeşlerin derhal hükûmete mürca'ât ederek Kıbtîleri resmen protesto ve hemen aleyhinde ikâme-i dava edecek bir de ahvâl-i mezkûrenin bidâyetinde hiçbir teşebbüste bulunmadıklarını ve bazılarının Kıbtîlerin rüşvetine kapılmış olduklarını ve bazılarının dahî havf ve hirâslarından nâşi yekdiğerinden ayrıldıklarını ve böylece iş görecekları yerde beyhûde münâza'a çıkararak kıymetli bir vakti beyhûde yere telef eylemiş olduklarını gördük, neden sonra mezkûr râhiblerden bir kaç Dârussultan'ın [Deyrussultan] büsbütün ellerinden çıkmakta olduğunu anlayarak Menelik hazretlerine tahrîren arzuhâl eylemişler ve zât-ı hazret-i şehriyâr-ı azami ile hükûmet-i seniyyeleri nezdinde tavassut ve iltimâs buyurmalarını niyâz ve istirhâm eylemişlerdir.

İşte Habeş heyet-i mahsûsasının paytaht-ı Saltanat-ı seniyyeye devre-i izamı buradan bede' eylemektedir.

Vâki' olan tahkikâtımıza göre Kıbtîlerin Dârussultan [Deyrussultan] ile müştetilâtı üzerinde iddiâ eyledikleri hakk-ı istimplâki isbâta medâr olacak hiçbir sened-i resmîleri yoktur. Bunlar Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisasi'nın bir kısmına hicretin 1280'ninci [1863-1864] senesinden itibâren vaz'-ı yed etmeye başlamış olup burada aslâ mâlik olmadıkları hukûku iddiâ için bu babda itâ-yı hükme salâhiyeti olmayan Kudüs-ı Şerif Mahkemesi evrâkı meyânında mevcûd 5 Rebiülevvel 1280 [20 Ağustos 1873] tarihli bir ilâm-ı şer'îyi sened ittihâz eylemişlerdir. İşbu ilâmın mündericâtı ol zaman Kudüs-ı Şerif nâibi olan Mehmed Ali Efendi Hâlidî'nin vekili huzûrunda Kıbtîlerin Piskopos Bazil ile Habeşlerin reis-i ruhânisi Mikail ve Mu'ti beyninde bir dava ru'yet edildiğini ve işbu dava Kudüs-ı Şerif Meclis-i Kebîri huzûrunda vaki' olup Piskopos Bazilin Kıbtîlerin vekili Râhib İzhâr'ın yedinde bulunan

Dârussultan'ın [Deyrussultan] anahtarlarını Mikail ile Mu'tî'nin nâ-hak yere ve hilâf-ı kanûn olarak yed-i tasarruflarına geçirmiş olduklarını iddiâ ve mûmâ-ileyhimin mezkûr anahtarların iâdesine hükm olunmalarını talep eylediğini nâtik ve mübeyyindir.

Bu müdde'â üzerine Mikail'in kendi gâib eyleyerek Habeşlerin Habeşistan'da bulunan bir takım senedâta müsteniden mezkûr anahtarlara mâlik buldukları cevâbını itâ eylemiş olduğu yine ilâm-ı mezkûr mündericâtından müstebân olmaktadır.

Bu abes ve yolsuz cevabı öğrenince nasıl olup da Mikail tarafından i'tâ edildiğini mevsûkü'l-keâm kimselerden istizâh eylediğimizde mûmâ-ileyhin fart-ı ta'assubundan nâşi icrâ eylemiş olduğunu riyazât-ı medîde neticesinde şû'ûrunu gâib eylediği temin olunmuştur. Habeşlilerin aleyhine hükme medâr olan Mikail'in bu cevabıyla beraber Meclis-i muhakemenin yine Kıbtîlerin piskoposunu isbât-ı müdde'âya davet eylediği ve mûmâ-ileyhin dahî ol vakit Osmanlı kanûnu mûcebince bir takım şahîdler ikâme eylediği ilâm-ı mezkûrda mestûrdur. İşbu lâyihanın şekli-i tarîhini muhâfaza ve kuvvetin bir kat daha tasrîhi zımmında salifü'z-zikr şâhidlerin burada birer birer isimlerini irâd etmeği fâideden hâli görmedik. Evvela Şense poliklerin İslam kapucuları vardır ki bunlar dahî Hacı Derviş Yuspe ve Biset-i İsa Aleyhisselam Kilisası'nın miftahdârı Abdülkadir Zoled nâm kimselerdir. Diğer şahîdler Latin cemaatinden Piseramos Kaner ve Yusuf Petros ve Polos Atala ve Yusuf Seman Sanyora nâm şahıslardır.

Bu şahîdlerin cümlesi Dârussultan'ın [Deyrussultan] anahtarlarının kadîmden beri Kıbtîlerle râhiblerinin yedinde bulunduğunu tasdîk etmişler ve Kıbtîlerin İskoposunun kendilerinin Dârussultan [Deyrussultan] derununda dâima tamirât icrâ etmiş olduklarını müeyyed senedâta mâlik bulunduğundan haberdâr olduklarını ilâve etmişlerdir. İlâm-ı mezbûr mûcebince şahidlerin [s. 4] bu güne şehâdeti neticesinde Meclis-i Muhâkeme Kıbtîlerin müddeiyâtının muhîkk olduğunu ve Dârussultan'ın [Deyrussultan] anahtarlarını Habeşlerin mûmâ-ileyime teslim etmesi lâzım geldiğini hükm eylemiştir.

Habeşlerin râhibi Mikail vermiş olduğu yolsuz cevâblarla kendi aleyhine hükm etdirmeğe sebep olduğunu neden sonra anlayarak ilâm-ı şer'iyi kabulden istinkâf ve mevki-yi icrâyâ konulmasına mûmâna'ât

eylemiştir. İşbu ilâmın ahkâmını icrâ ve Habeşlilere kabul ettirmek husûsunda dûçar olunan müşkilât üzerine Meclis-i muhâkeme Kudüs-i Şerif Nâib muâvinini Musa Efendi Hüseyin ile birlikte gönderip Dârussultan'ın [Deyrussultan] kilidini sökdürmeye mecbur olmuş ve ancak bu vecihle anahtarı Kıbtîlere teslîm etdirebilmişlerdir.

Hâlbuki usûl-i muhâkemâta bir nebze âşına olan kimse mesele lâyikiyle tedkik ve ta'mik olunmaksızın salifü'z-zikr hükmün hakk ve adâletten berî olarak alelâcele i'tâ edilmiş olduğunu anlamakta su'ûbet çekmez. Fî'l-vâki' Dârussultan'ın [Deyrussultan] cihet-i tasarrufu hakkında hükm-i mezkûrun sükût-i küllîsine ne mana verilmelidir? İlâmda yalnız kapudan ve anahtarlardan bahs olunur. Fakat bir kapının sahibi olmak için o kapının muhtevî olduğu mahalle dahî mutasarrıf olmak lazım gelmez mi? Bir de hangi kapı mevzu bahisdir? Arz eylediğimiz vechle Dârussultan'ın [Deyrussultan] biri Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisası'nın avlusuna diğeri Kıbtîlerin manastırına giden dar sokağa çıkan iki kapusu vardır. Böyle olduğu halde şâhidlerin itirafâtı ne oluyor? Bunlar hangi anahtarlardan bahs etmek istiyorlar? İlâm-ı şer'ide mütâla'a kılındığına göre Kıbtîlerin Piskoposı Dârussultan [Deyrussultan] dâhilinde tamirât icrâ ettirdiğine dâir senedler ve hüccetler ibrâz etmiş imiş. Verilen hükümde işbu senedlerin tarih ve cinsi ve nev'leri katiyyen zikr olunmamıştır. Bizim bu evrâkın neden ibâret olduklarını anlamak için icrâ eylediğimiz keşfiyât neticesinde ise Kıbtîlerin hiçbir hüccet ve sened-i resmî ibrâz etmeyüp Meclis-i Muhâkeme huzûrunda tamirat müteahhidlerinin birkaç makbûz senedini ibrâz etmiş oldukları anlaşılmış ve makbûzlar derûnunda tamirâtın nerede olduğu gösterilmemiş olduğundan ahad-ı nas tarafından kurbiyeti hasebiyle ale'l-umûm Dârussultan [Deyrussultan] tesmiye kılınan Kıbtîler Manastırı dahilinde icrâ eylemiş olması mâniden âzade bulunmuştur. Zâten yukarıda arz olunduğu üzere Kudüs-ı Şerif Mahkeme-i Şer'isi'nin bu bâbda itâ-yı hükme salâhiyeti olmayup nâib vekîli efendinin tesviyesi ancak Bab-ı Âlî'ye âid olan bu gibi husûsâta hükm vermek hakkına mâlik olmadığını düşünmesi lâzım gelirdi.

Kıbtîlerin Habeşlilere karşı etmiş oldukları zabt ve tecâvüzü tasdîk ve bir sûret-i meşrû'aya kalb etdirebilmek için hiçbir sened-i resmîyyeye mâlik bulunmadıklarını tekrâren arz u beyân eyleriz. Zîra

ruhsat-ı ebed-müddet-i Osmaniyye gibi adl ve hakkâniyetin mürevvic-i kat'isi bulunan bir hükûmetin yukarıdan beri tahlîl edegeldiğimiz sâlifü'z-zikr ilâm-ı şer'iyi asla ihticâca sâlih add etmeyeceği bedhîdir.

1890 senesinde Kıbtîler işbu Dârussultan [Deyrussultan] meselesinde bir adım daha ileri gitmeğe teşebbüs etmişler ve bu bâbda ol vakitte Kudüs-ı Şerif mutasarrıfını vilâyete ve Ermeni manastırlarını şaşırtağa muvaffak olmuşlardır. Şöyle ki 1890 senesinin 8 Haziran'ında birden bire Dârussultan'ın [Deyrussultan] şimâl cihet duvarının Kıbtî Manastırı'na en yakın olan noktasını hedm etmeğe başlamışlar. Bu hali gören Habeşlilerin akılları başlarına gelip derhal protesto etdikten başka mücâdeleye bile hazırlanırlar. Fakat mu'âhazât ve müstediâtlarına havâle-i sem' i'tibâr olunmayacağını anlayınca Kudüs-ı Şerif Rum patriğine müracaatla meseleye müdâhale ederek kendilerini himâye etmesini ve haklarını istirdâd eylemesini ricâ ederler.

Rum patriği dahî makâmât-ı mukaddesede kendisine mezâhib-i sâire üzerine hakk-ı takaddüm ve riyâset-bahş eden ve Habeşîleri zîr-i himâyesine vaz' eden ferâmîn-i hümâyûna istinâden meseleye müdâhaleye râzı olarak ertesi günü yani 1890 [1306] senesi 9 Haziran'ında Kudüs-ı Şerif Mutasarrıflığı'na yazdığı 67 numaralı tezkirede Habeşlerin Kıbtîlerin salifü'z-zikr duvarı hedm etmelerine mumânaâtta haklı olduklarını beyân ile amaliyât-ı hedme hemen tadîl etdirilerek duvarın bir gün evvelki hâline ircâ'ını talep ve mezkûr duvarın Bi'set-i İsa Aleyhisselam Kilisası'nın aksâmından bulunan keşf-i sâlib-i makâm-ı mukaddesin sakfının bir kısmına ittikâ eylemekte bulunması hasebiyle işbu duvar üzerinde icrâ olacak en ufak bir tebdilâtın istatiko muâhedesine muhâlefet demek olacağını ityân eyler.

Kudüs-ı Şerif mutasarrıfı Rum Patrikliği'nin mütâla'âtını bi'l-kabûl derhal Kıbtîleri duvarın hedminden men' ve hedm olunmuş olan mahallin dahî belediye tarafından yeniden inşâ olunacağını va'd eyler. Fakat her nasılsa duvar tekrâr şekl-i kadîmine ifrâğ olunmadığından Kıbtîler bundan cesâret alarak yine hedme başlarlar. Patrik bu def'a tekrâr müdâhale ederek mutasarrıfa 24 Eylül 1890 tarihi ve 13 numarasıyla şedîdü'l-meâl bir tezkire daha gönderir. Habeşlilere istatikonun bahş eylemiş olduğu hukûka Kıbtîlerin tecâvüzünden dolayı Rum patriğinin bu kadar muvahazâtına rağmen mutasarrıf bu def'a

hiçbir ses bile çıkarmaz. Kıbtîler de artık niyetlerini büsbütün meydana vererek kendi manastırlarına geçmek üzere Dârussultan'a [Deyrussultan] yeni bir kapı açmağa teşebbüs eylerler. Ve patriğe Kudüs mutasarrıfı tarafından yeni bir kapı açılmak istenilmeyüp hâriç ve dâhil nerdibânları birkaç basamak yükseltmek [s. 5] ve medhaline asılmış olan zencir ref' olunmak sûretiyle eski kapı tevsi' olunarak Dârussultan'a [Deyrussultan] duhûl ve hurûcun teshilinden başka bir şey yapılmadığı cevâbı gönderilir.

Patrik dahî mine'l-evvel gerek dâhili ve gerek hârici nerdibânların şekli ve miktarıyla kapının darlığını ve zinciri Dârussultan [Deyrussultan] derûnuna azîmü'l-cüsse hayvânât girerek bir zarâr ifa' eylememeleri için yapılmış olduğunu ihtâr eyler. Bunun üzerine mutasarrıf meseleyi Bâb-ı Âlî'ye iş'âr edeceğini ve bu bâbda talimât-ı ekîde alıncaya değin amaliyât-ı inşâiyyeyi tatil ettireceğini beyân ederse de işbu muvâhidin hiç birini ifâ etmedikden başka Kıbtîlerin geceleri gizlice işlerine devam etmelerine bile müsâ'ade eder. Patrik efendi bundan haberdâr olur olmaz hiç olmazsa on beş gün için tatil-i amaliyât etdirmesini mutasarrıftan ricâ eder. Mutasarrıf buna râzı olmağla vakti gâib etmemek üzere derhâl meseleyi Bâb-ı Âlî cânib-i sâmisine arz eder. Ve Sadâret-i uzmâ ile Adliye Nezareti celilesine gönderdiği 8 Teşrinievvel 1890 tarihli bir takrîr ile Kıbtîlerin salifü'l-arz amaliyât-ı cüretkerânesinin şedîden men' olunmaları ve belediyenin hedm edilmiş olan duvarı hâl-i aslîsine irca'a davet etdirilmesi zimmında Kudüs-ı Şerif mutasarrıfına itâ-yı evâmir buyurulmasını taleb ve ricâ eyler.

Patriğin Dersââdet'deki memur-ı mahsûsunun inzimâm-ı sa'y u gayretiyle Bâb-ı Âlî mutasarrıfına bir telgrafnâme keşîde ederek meselenin tedkik ve tesviyesi hengâmına değin bi'l-cümle ameliyâtı tatil etdirmelerini emr edüp Bâb-ı Âlî ile mutasarrıf beyninde bu bâbda bir çok muhaberât cereyân eyler. En nihâyet mevzu-bahs olan divar hakkında istatikoya riâyât-ı kâmile lâzım geleceği Adliye Nezaret-i celilesi cânibinden mutasarrıfına iş'âr ve tenbîh olunur. İşbu tenbîhnâmede hiç kapudan bahs edilmemiş olmağla beraber mutasarrıf ameliyâtı tatil ve belediye dahî derhal duvarın hâl-i aslîsine ircâ'ına mübâşeret eyler. İşte bu esnâda İbrahim Hakkı Paşa nâmında Kudüs-ı Şerif'e yeni bir mutasarrıf tayîn olunmağla Kıbtîler yine

tecâvüze başlamışlar ve bu def'a yalnız kapuya müteallik olmak üzere müsted'a şeklinde müraca'ât eyleyerek Hidiv-i Mısır hazretlerini dahî kendileri için iltimâs etdirmeğe muvaffak olmuşlardır.

Bu aralık hasımlarının tedbîr ve mahâretiyle Habeşîler tekrâr yekdiğeriyle nifâk ve münâza'aya tutuşmuşlardı. Hatta başlarında büyük rahib dahî bulunmayup bir çokları kapının tevsî'i kendileri için dahî iyi olacağı ve Kıbtîlere mümâna'ât olunmaması fikirlerini açıktan açığa ve resmen beyân eylemeğe başlamışlardı. İşte bu hâl-i zarûret-i iştîmâl üzerine patriğin bi'l-cümle i'tirazâtı hiçbir tesîr hâsıl etmeyerek Kıbtîler yeni kapıyı inşâ ve anahtarını bu güne kadar nezdlerinde muhâfaza etmişlerdir.

Habeş râhiblerinin Kıbtîlerle olan muhâsama ve münâza'alarını gerek cehâlet ve gerek adem-i cesâretlerine binâen hükümdârlarına vakt u zamaniyla arz u iş'âr etmemiş olmaları ve bu meselenin nereye kadar varabileceğini anlayamamaları ve ne gibi hukûk taleb ve davâsına salâhiyatdâr olduklarından haberdâr bulunmamaları hasebiyle Necâşi İkinci Menelik hazretlerinin arz-ı mukaddesdeki Habeş müstediyâtını arz eylemek üzere birkaç seneden beri Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'ye göndermiş olduğu heyet-i mahsûsa lâiyiki vechile tayîn ve tahdîd-i mesele eyleyememiş ve talep ve niyâz eyledikleri keyfiyeti ve mâlik oldukları hukûku vâzîh bir sûrette beyân edememişlerdi. Bununla beraber zât-ı melâik-simât-ı hazret-i şehriyâr-ı a'zamı iltâf-ı mâlâ-nihâye-i veli-niâmileri cümlesinden olmak üzere Menelik hazretlerinin müstediyâtını daimâ nazâr-ı dikkat ve ehemmiyetle telakki buyurmakla beraber keyfiyetin bir sûret-i kat'iyede hall u faslını Habeşlilerin daha etrâflı ve kat'î bir sûrette arz-ı mahzar eylemelerine taalluk eylemişler. Ve bundan iki sene evvel Dârussultan'da [Deyrussultan] Habeş râhib ve zâirlerinin hâl-i zarûret-i iştîmâlini nazar-ı kimya-eser-i merhametlerinden dûr tutmayarak Dârussultan'da [Deyrussultan] bir ikinci kapı da kendilerine verilüp hurûc ve dûhullerinin teshîl olunmasını emr u fermân ve efkâr-ı münevvere-i hümayûnları bilcümle cihân-bâni-i engüşt-bürde-han bırakmakta olan zât-ı akdes-i hazret-i tâcdâr-ı azamîleri bu sûretle Habeşîlerin Dârussultan [Deyrussultan] üzerindeki hukûkunun bedihî olduğunu teyakkun buyurarak mûmâ-ileyhim işbu hukûku isbât eyleyinceye değin tasarruflarını imâ edecek bu tevcîh vechinin yine

kendilerine bezl ve i'tâsı lüzûmu lütfen ve âtîfeten nazar-ı takdir buyurmuşlardı. İşte tâcdâr-ı meâli-nisâr u şehriyâr ve'l-itibâr-ı Osmaniyânın işbu müesser-i dostâne ve avâtif-ı mekârim-i perverânelerine karşı arz ve vecîbe-i teşekkürât eylemek üzere İmparator Menelik ve İmparatoriçe Taytu hazarâtı Habeş Kilisası'nın makâmât-ı mukaddesedeki hukûkunu bu defa etrafiyla ve şekk ü şüpheden âzâde bir sûrette beyân ve isbâta muktedir ve muheyâ yeni heyet-i mahsûsayı paytaht-ı Saltanât-ı seniyyeye i'zâm buyurmuşlar. Ve diğer Hıristiyan hükûmetlerin müdâhale ve mümâna'âtına mahal kalmamak üzere heyet-i mezkûreyi evvelâ Avrupa hükûmdârân-ı sâiresi nezdine göndererek müstedâlarını ânlarla dahî tasdîk ettirmişlerdir.

Bâlâda arz ve izâh eylediğimiz vechile makâmât-ı mukaddesede evvelce Habeşlere âid olan noktalar mütea'adid ve Habeşlerin bunlar üzerindeki hakk-ı tasarrufu ezmine-i kadîmeden beri selâtin-i izâm-ı devlet-i ebed-müddet-i Osmanîye tarafından musaddakdır.

Habeşistan hükûmeti arz-ı mukaddesde hâiz-i hukûk olmak üzere istatiko ittifaknâmesine iştirâk eylemediğinden kendisine aslâ taalluku olmayan ittifaknâme-i mezkûr mündericâtına tatbîk-i hareketle mükellef değildir. Binâen alâ zâlik Habeşlerin ellerinden istatikonun ilânından evvel ahz u zabt edilmiş olan hukûk ke'l-evvel bâki olup âhizler [s. 6] aleyhinde ikâme-i dav'a olundukda icâbının icrâsına tevessül buyurulacağı bedîhidir. Fakat asıl kayd ve itirâza mahal bırakmayacak bir cihet vardır ki o da Kıbtîler tarafından istatikonun ilânından sonra Habeşîler elinden ahz ve zabt edilmiş olan mahallerin cihet-i tasarrufudur. Bu mahaller dahî Dârussultan [Deyrussultan] ve müştemilâtiyla Sen Mişel ve Dört Hayvanlar kilisalarıdır.

Necâşî Menelik hazretleri Habeş Kilisası'nın makâmât-ı mukaddesenin sâir noktaları üzerindeki bi'l-cümle hukûkunu muhâfaza ile beraber sâlifü'l-arz Dârussultan [Deyrussultan] ve müştemilâtiyla Sen Mişel ve Dört Hayvanlar ibâdethanelerinin sûret-i katiyyede Habeşlilere iâde buyurulmasını ve anahtarlarının dahî kendilerine ihsânını zât-ı adâlet-sıfat hazret-i tâcdâr-i a'zâmiden niyâz ve istirhâm eylemekle işbu heyet-i mahsûsamızı memur etmişler ve şehinşâh ve'l-i'tibar-ı Osmaniyân ile aralarında teyemmünen câri olan münâsebât-ı hasene ve muhasalât ve dârkârânelerine binâen Habeşlerin

Dârussultan [Deyrussultan] dâhilinde tamirât-ı muktezîyyeyi icrâ ve el-yevm mevcûd kulübeler yerine râhiblerin ikâmetine mahsûs bir manastır inşâsı selâhiyetini müşîr bir kit'a fermân ve nişân-ı mekârim-unvânlarının dahî lütfen inâyet ve ihsân buyurulmasını hak-pâye-i tavassubâsâ-yı cenâb-ı şehriyârilerinden istirhâm eylemişlerdir.

27 Şevval-i mükerrerem 1325 [3 Aralık 1907] ve fi 30 Teşrinisani 1323

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA, İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1325 Za-12.
 BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1323 S-8.
 BOA., İrade Hariciye (İ. HR.), nr. 1325 Za-12.
 BOA., İrade Adliye ve Mezahib (İ. AZN), nr. 1323 Za-3.
 BOA., İrade Adliye ve Mezahip (İ. AZN), nr. 1323 Za-7.
 BOA., İrade Adliye ve Mezahip (İ. AZN), nr. 1323 Za-8.
 BOA., İrade Hususi (İ. HUS.), nr. 1315 R-119.
 BOA., İrade Hususi (İ. HUS.), nr. 32-B 1323.
 BOA., Yıldız Sadaret Husûsi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.),nr. 493/7.
 BOA., Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), nr. 273/44.
 BOA., Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD), nr. 26/24).
 BOA., Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet (Y. PRK. BŞK.), nr. 75773.
 BOA., Yıldız Perakende Arşivi-Nâme-i Hümayun (Y. PRK. NMH.), nr.8/1.
 BOA., Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler (Y. PRK. UM.), nr. 78/42.
 BOA., Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler (Y. PRK. UM.), nr. 81/25.

Araştırma ve incelemeler

- Altınay, Ahmet Refik, *Haçlılar (1095-1291)*, (haz. Güray Kırpık), İstanbul 2007.
Berlin Kongresi Protokolleri, Matbaa-i Amire 1298, s. 271.
 Buzpınar, Ş. Tufan, "Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Kırım Harbi", *Savaştan Bariş: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) Bildiriler (22-23 Mayıs 2006)*, İstanbul 2007, s. 181-192.
 Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I.
<https://sites.google.com/site/copticorthodoxjerusalem//the-issue-with-deir-el-sultan>.
 Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1954.
 Kılıç, Davut, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ermeniler ve Kutsal Mekanları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış 2011), s. 112.
 Nicault Catherine, *Kudüs 1850-1948*, İstanbul 2001.
 Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı Devleti'nin Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1996.
 Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, I.

Yurdakul İlhami, "II. Abdülhamid ile Habeşistan İmparatorunun Hediyelediği", *Hediye Kitabı*, (haz. Emine Gürsoy Naskali, Aylın Koç), İstanbul 2007, s. 83-94.